

Підтримка громадянського суспільства в Україні

ЛІГА СИЛЬНИХ

**ЦЕНТР
ЕКСПЕРТИЗИ**
у сфері прав людей
з інвалідністю

соціологічна група

РЕЙТИНГ

Національне соціологічне дослідження про сприйняття людей з інвалідністю в Україні

---

28 серпня – 1 вересня, 2023

Методологія

- Аудиторія: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Результати зважені з використанням актуальних даних Державної служби статистики України
- Вибірка репрезентативна за віком, типом поселення та регіоном
- Вибіркова сукупність: **2000 респондентів**
- Метод опитування: CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing – телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). На основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів
- Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: **не більше 2,2%**
- Терміни проведення: **28 серпня – 1 вересня 2023 р.**

Дослідження є однією зі складових проекту «Центр експертизи у сфері прав людей з інвалідністю». Центр працює завдяки отриманому гранту від Програми «Підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС)» в Україні у межах фінансової підтримки Міністерства закордонних справ і справ Співдружності націй та розвитку Великої Британії [Foreign, Commonwealth & Development Office](#).

Програма реалізується [Crown Agents](#) у партнерстві з [International Alert](#) і у співпраці з [Crown Agents in Ukraine](#).

Зміст допису не обов'язково відображає погляди Міністерства закордонних справ і справ Співдружності націй та розвитку Великої Британії, погляди [Crown Agents](#), [International Alert](#) та [Crown Agents in Ukraine](#).

Всю інформацію про критерії, допустимі витрати та вимоги до заявників можна знайти на [Підтримка організацій громадянського суспільства в Україні](#).

РЕЙТИНГ

Сприйняття людей з інвалідністю

РЕЗЮМЕ ДО РОЗДІЛУ

Майже 90% опитаних однозначно згодні з тим, що люди з інвалідністю є повноправними членами в сучасному суспільстві, ще близько 10% – скоріше з цим погоджуються.

Більшість також декларує готовність прийняти у своє коло людину з інвалідністю: 87% говорять, що повністю прийнятно, щоб людина з інвалідністю була їх другом, 85% – знайомим, 83% – сусідом. Також 79% допускають бути для такої людини колегою по роботі, а бути партнером для людини з інвалідністю готові дещо менше, але все одно це більшість – 75%.

Головні емоції, які відчувають люди, зустрічаючи людину з інвалідністю це співчуття (71%) та сум/печаль (34%). Натомість при зустрічі з військовими з інвалідністю головною емоцією в першу є вдячність – 60%, вже потім співчуття – 50%. Загалом щодо військових з інвалідністю люди виражали більше емоцій: ще 39% відчувають гордість при зустрічі з ними. Також відчувають сум щодо військових з інвалідністю трохи менше, ніж щодо цивільних (28% проти 34%), і менше відчувають розгубленість (5% проти 11%). Водночас до цивільних з інвалідністю трохи більше відчувають надії (15% проти 8%).

Сектор негативних емоцій щодо і військових, і цивільних з інвалідністю майже не представлений – такі емоції як страх, гнів, неприязнь обирали не більше ніж кілька відсотків. Жінки й молодші респонденти в цілому виражають більше емоцій щодо людей з інвалідністю.

Важливо, що ті, хто не мають серед своїх близьких людей з інвалідністю, частіше інших відчувають розгубленість при зустрічі з ними – вони гірше знають як себе поводити в такій ситуації. Це підтверджують також і їх відповіді на твердження про особистий комфорт: ті, хто не має таких знайомих, більше говорять, що їм незручно бути поруч з людьми з інвалідністю і вони не знають як до них ставитись.

Щодо військових з інвалідністю ті, хто не має таких знайомих, – більше інших відчуває гордість щодо такої людини, тоді як самі військові з інвалідністю та їх родичі більше інших говорять про емоцію суму.

64% вважають, що українське суспільство позитивно ставиться до військових з інвалідністю, 18% – нейтрально, 9% – негативно. Щодо цивільних людей з інвалідністю відносно більше говорять про нейтральне ставлення в суспільстві – 48% так відповіли. Ще 20% вважають, що в українському суспільстві до людей з інвалідністю є позитивне ставлення, 26% - негативне.

Ставлення свого оточення до цивільних людей з інвалідністю опитані оцінили оптимістично: 66% вважають, що це ставлення позитивне, 26% – нейтральне, тільки 4% – негативне.

Старші опитані оцінюють і ставлення суспільства, і свого оточення до людей з інвалідністю дещо краще, ніж молодші.

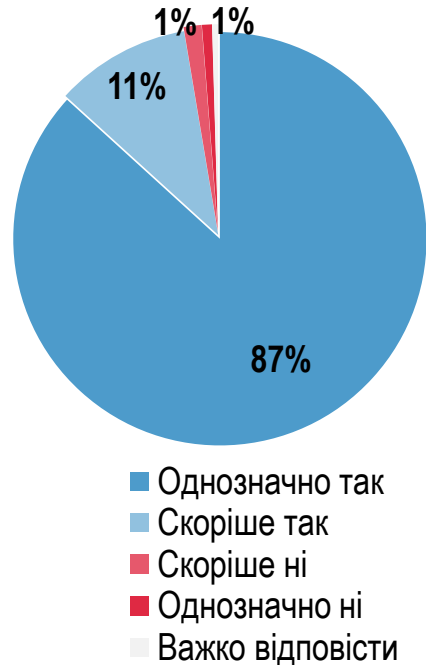
Чим ближчий контакт з людьми з інвалідністю мають респонденти, тим гірше вони оцінюють ставлення суспільства до цивільних людей з інвалідністю. Натомість щодо військових з інвалідністю такої тенденції не спостерігається, в цілому більшість вважає що ставлення до них є позитивним.

Щодо оцінки ставлення власного середовища тенденція протилежна: чим ближчі стосунки респондента з людиною з інвалідністю, тим краще до таких людей ставиться її власне середовище.

З людьми з інвалідністю в повсякденному житті дуже часто (кожного дня) зустрічається чверть опитаних, і ще чверть – часто. Близько половини рідко зустрічаються, лише 4% - ніколи.

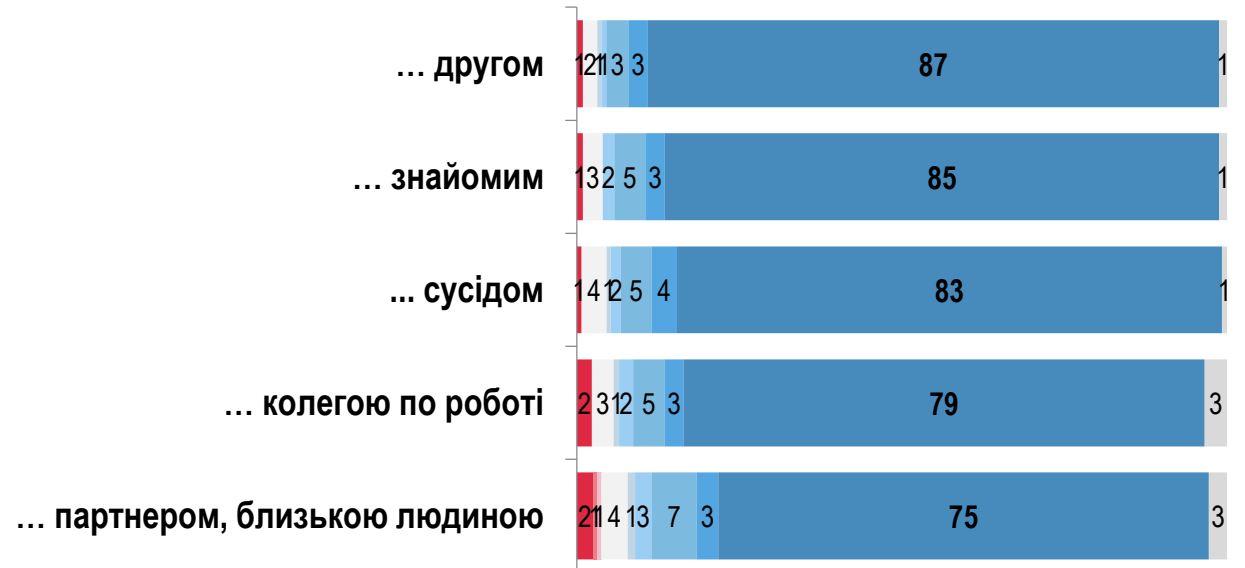
Серед тих, хто зустрічається з людьми з інвалідністю, найчастіше бачать їх на вулицях міста/села – 61%. Близько 23-26% бачать таких людей в парках, громадських місцях, транспорті, магазинах, 22% - проживають з людиною з інвалідністю. Ті, хто не мають знайомих бачать людей з інвалідністю частіше в громадських місцях, ті, хто має – частіше зустрічається з ними на вдома, на роботі чи в будинку.

Чи вважаєте ви, що люди з інвалідністю є повноправними членами в сучасному суспільстві?

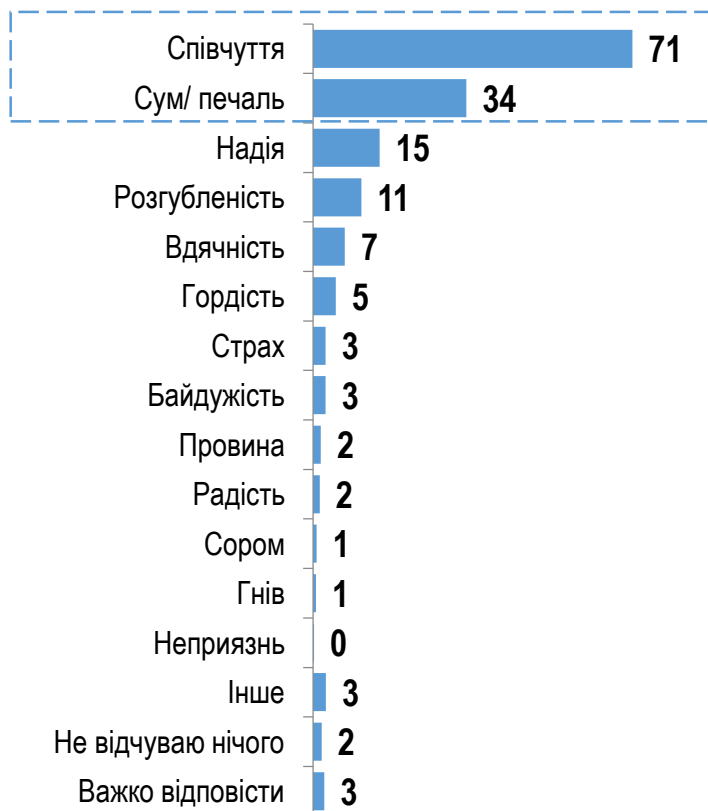

Наскільки для вас прийнятно, щоб людина з інвалідністю була Вашим ... за шкалою від 0 до 10, де 0 – повністю недопустимо, 10 – повністю допустимо

0 – зовсім недопустимо 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 – повністю допустимо Важко відповісти

Що Ви в першу чергу відчуваєте, коли Ви зустрічаєте людину з інвалідністю?

Що Ви в першу чергу відчуваєте, коли зустрічаєте військових, які отримали інвалідність на війні?

Що Ви в першу чергу відчуваєте, коли Ви зустрічаєте людину з інвалідністю?

РЕЙТИНГ

ТРИ ВІДПОВІДІ

РЕГІОНИ. ВІК. СТАТЬ. НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕНІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	Захід	Центр	Південь	Схід	Київ	18-35	36-50	51+	Чоловіки	Жінки	Мають особисто	Члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги	Не мають
Співчуття	70	72	73	74	68	73	68	73	69	73	69	73	71	71	71
Сум/ печаль	35	34	35	32	33	39	37	29	31	36	28	36	34	33	35
Надія	18	12	16	14	17	18	17	12	15	15	9	15	17	17	13
Розгубленість	9	11	13	11	10	13	16	6	9	12	5	9	9	11	13
Вдячність	8	7	7	7	8	7	10	6	6	8	6	8	7	7	7
Гордість	6	7	3	4	4	6	6	4	5	5	3	6	6	5	5
Страх	4	2	2	4	1	4	3	2	3	3	1	3	3	2	4
Байдужість	2	3	3	1	5	6	2	1	4	2	1	1	2	2	4
Провина	2	3	1	2	1	3	2	1	2	2	1	3	2	1	1
Радість	2	2	1	1	1	3	1	1	1	2	1	2	2	1	2
Сором	1	1	1		1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1
Гнів	1		1		1	1	1	1	1	1		1		1	1
Неприязнь															1
Інше	5	2	3	2	2	3	3	3	3	3	2	2	3	4	2
Не відчуваю нічого	2	2	2	2	2	2	3	1	3	1	4	3	2	2	2
Важко відповісти	1	3	3	3	4	2	3	3	3	2	5	2	2	3	3

Що Ви в першу чергу відчуваєте, коли зустрічаєте військових, які отримали інвалідність на війні?

РЕЙТИНГ

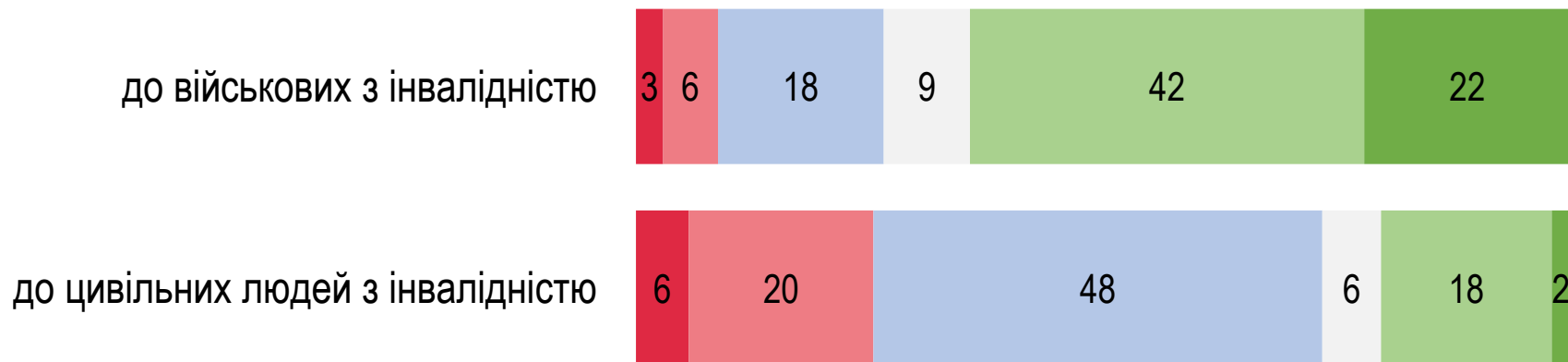
ТРИ ВІДПОВІДІ

РЕГІОНИ. ВІК. СТАТЬ. НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕНІ ВІЙСЬКОВИХ З ІНВАЛІДНІСТЮ	Захід	Центр	Південь	Схід	Київ	18-35	36-50	51+	Чоловіки	Жінки	Особисто або члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги по роботі	Не мають
Вдячність	59	62	56	58	64	63	62	56	53	64	65	61	64	58
Співчуття	49	50	51	50	51	52	47	51	48	52	39	50	54	50
Гордість	36	40	37	42	42	43	40	35	33	42	34	40	44	39
Сум/ печаль	27	28	31	27	25	30	30	25	25	30	32	26	26	29
Надія	8	8	8	5	11	11	7	6	8	7	6	9	7	8
Провина	7	5	7	5	8	5	9	6	5	7	5	7	6	6
Розгубленість	6	4	8	5	3	7	6	4	4	6	4	5	4	6
Гнів	4	5	4	4	5	6	5	3	6	3	5	4	7	4
Радість	4	5	4	4	3	4	5	3	4	4	5	4	6	4
Сором	3	3	3	1	3	5	3	1	6	1	4	3	4	2
Страх	4	2	3	3	2	3	4	2	3	3	3	3	1	3
Байдужість			1		1	1			1					1
Неприятнь					1						1			
Інше	4	4	4	4	4	3	5	4	4	4	5	6	5	3
Не відчуваю нічого														
Важко відповісти	1	1	1	1	1	1	1	1	1			1	1	1

На вашу думку, як ставиться українське суспільство..?

■ Дуже негативно
 ■ Скоріше негативно
 ■ Ані негативно, ані позитивно
 ■ Важко відповісти
 ■ Скоріше позитивно
 ■ Дуже позитивно

Як ваше найближче оточення ставиться до цивільних людей з інвалідністю?

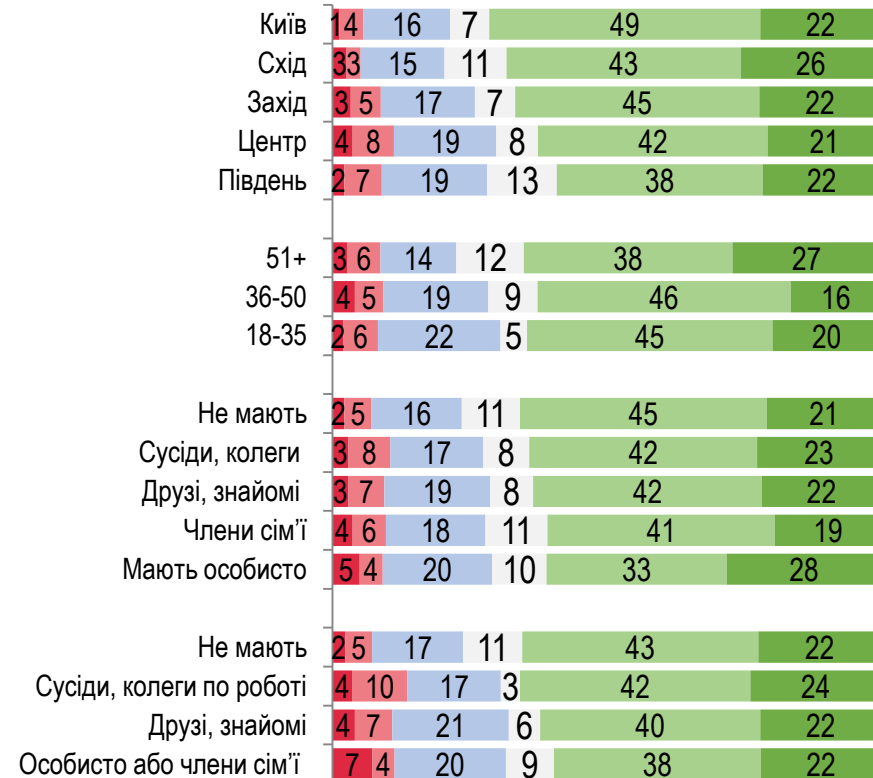
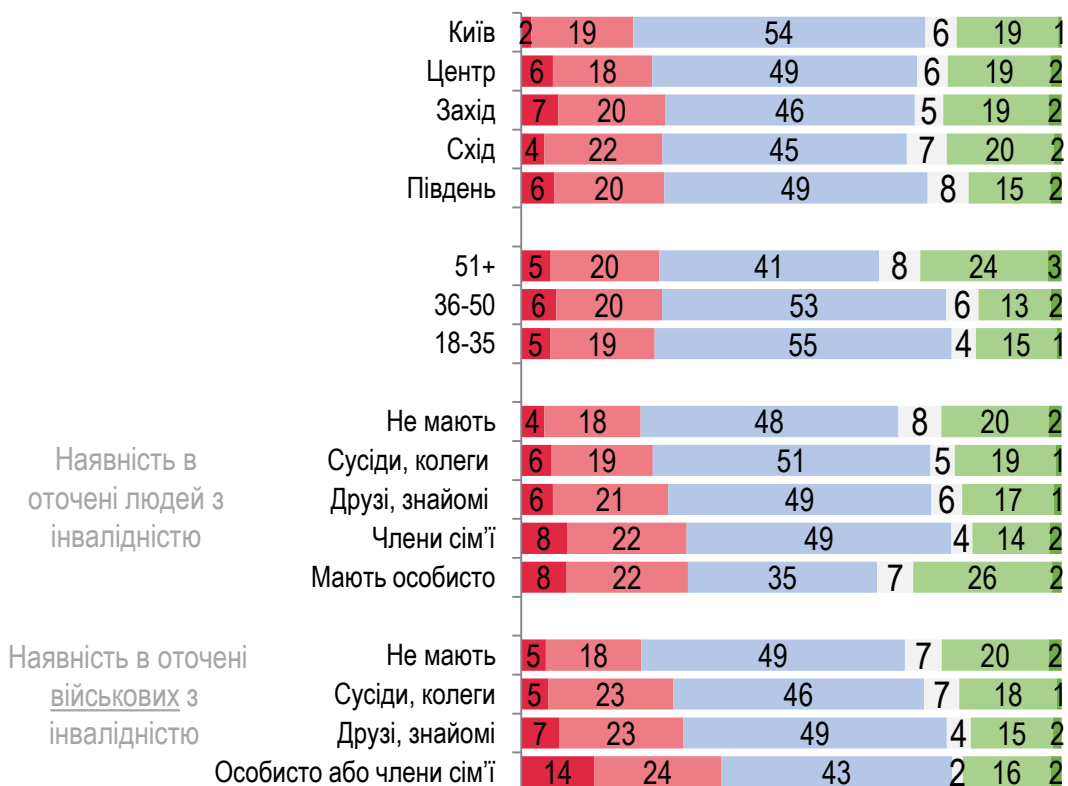

На вашу думку, як ставиться українське суспільство..?

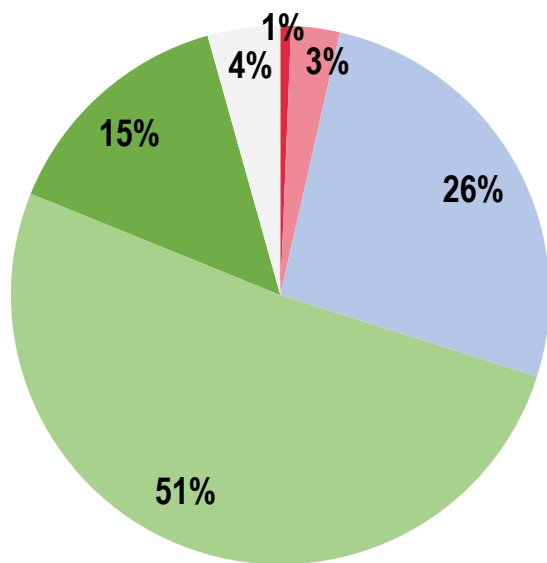
до цивільних людей з інвалідністю

до військових з інвалідністю

■ Дуже негативно
 ■ Скоріше негативно
 ■ Ані негативно, ані позитивно
 ■ Важко відповісти
 ■ Скоріше позитивно
 ■ Дуже позитивно

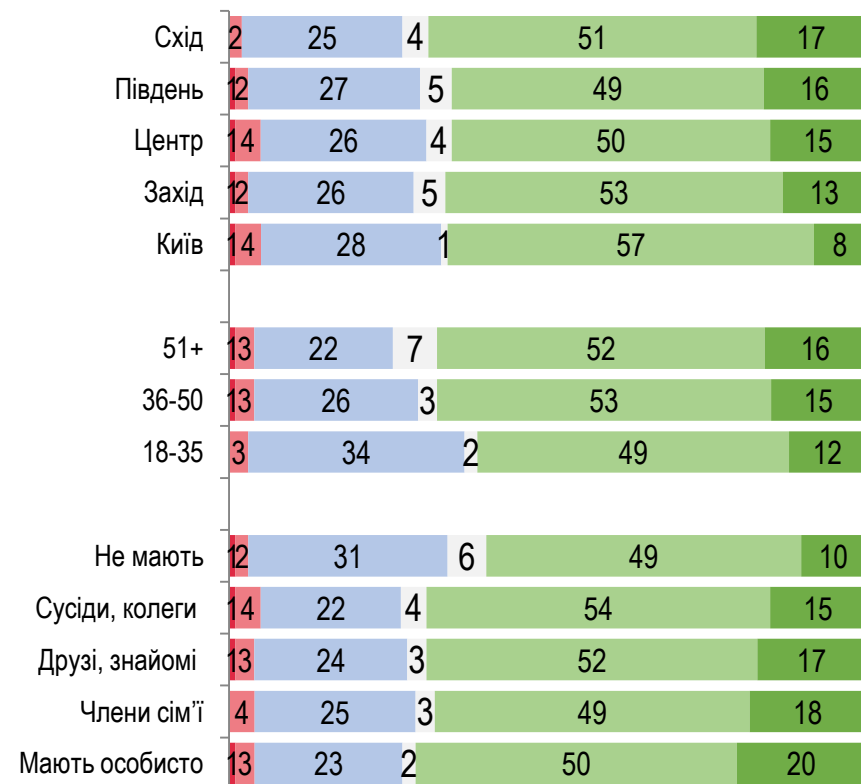

Як ваше найближче оточення ставиться до цивільних людей з інвалідністю?

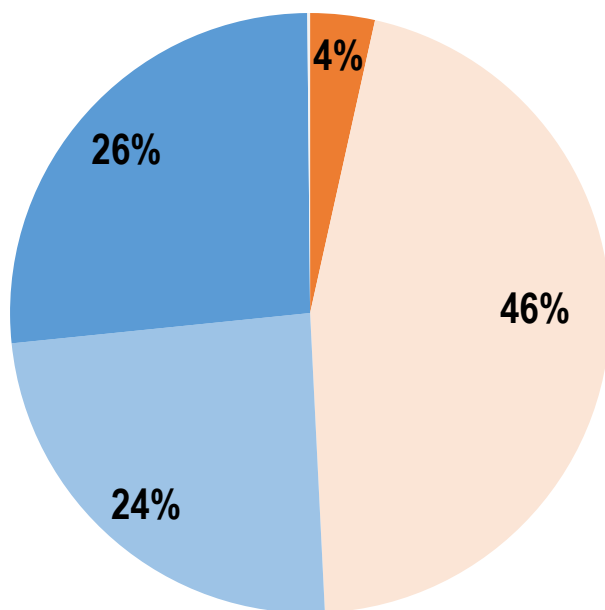

- Дуже негативно
- Скоріше негативно
- Ані негативно, ані позитивно
- Скоріше позитивно
- Дуже позитивно
- Важко відповісти

Регіони. Вік. Наявність в оточені людей з інвалідністю

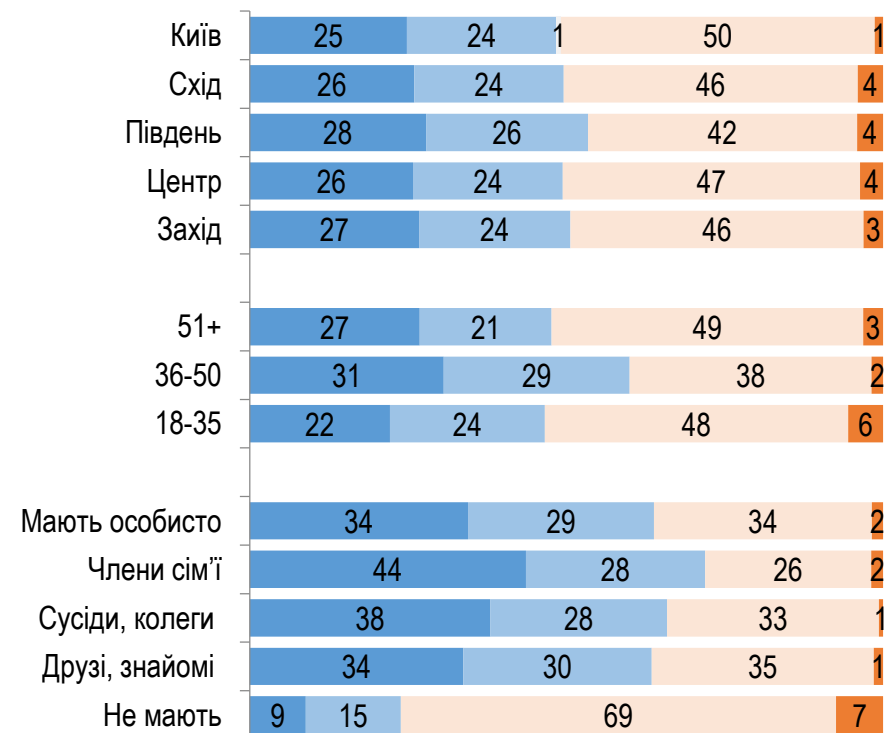

Як часто в повсякденному житті Ви бачите людей з інвалідністю?

- Ніколи, майже ніколи
- Рідко
- Часто
- Дуже часто, кожного дня
- Важко відповісти

Регіони. Вік. Наявність в оточенні людей з інвалідністю

В яких місцях Ви найчастіше бачите людей з інвалідністю?

ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Серед тих, хто зустрічає людей з інвалідністю часто або дуже часто в повсякденному житті, N=1013

НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕНІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

	Мають особисто	Члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги	Не мають
Вулиці міста/села	52	55	66	60	67
Парки, громадські простори	19	21	28	28	29
Громадський транспорт	26	22	26	23	27
Магазини	27	21	27	23	24
Удома, проживаю з людиною з інвалідністю	24	51	17	18	2
Центри надання послуг (ЦНАП, банки, пошта тощо)	23	22	24	18	17
Місце роботи	9	16	23	31	19
Багатоквартирний будинок, в якому я проживаю	16	10	15	23	7
Заклади культури (театри, клуби, кінотеатри)	2	4	6	5	3
Інше	6	3	5	3	4
Важко відповісти	2	1			

Стереотипи про людей з інвалідністю

РЕЗЮМЕ ДО РОЗДІЛУ

За результатами факторного аналізу оцінок тверджень, які стосуються ставлення до людей з інвалідністю, було умовно визначено три фактори розподілу: особистий комфорт; соціальна стигматизація; соціальна інтеграція.

Абсолютна більшість погодилась з твердженнями про можливості соціальної інтеграції людей з інвалідністю: 93% згодні, що люди з інвалідністю заслуговують на те, щоб жити так, як вони хочуть; 90% згодні, що люди з інвалідністю можуть вести активне життя, як і люди без інвалідності; 87% згодні, що люди з інвалідністю можуть бути обрані на виборах.

Твердження щодо соціальної стигматизації отримали різні оцінки. 60% згодні що люди з інвалідністю, як правило, вимагають особливого ставлення до себе (і 36% - не згодні). Однак з тим, що люди з інвалідністю вважають себе нещасливими, скоріше не згодні ніж згодні (48% не згодні, 36% – згодні). Більшість незгодні з твердженнями, що люди з інвалідністю є тягарем для своїх близьких (67% не згодні, 37% – згодні). Однозначно не згодні (85%) також з тим, що люди з інвалідністю покарані за свої вчинки.

Водночас твердження щодо особистого комфорту отримали високі позитивні оцінки: лише 22% незручно бути поруч з людьми з інвалідністю, тому що вони не знають, як їм допомогти (74% мають протилежну думку), 16% незручно спілкуватися з людьми з інвалідністю, тому що не знають, як до них ставитися (83% зручно). 10% хотіли б приховати інформацію щодо наявності в сім'ї людини з інвалідністю (88% проти цього). 8% зізналися, що їм було б важко підійти до людей з інвалідністю, тому що вони відрізняються від інших (91% не погодились із твердженням).

Значення індексу сприйняття стереотипів щодо людей з інвалідністю показує, що в суспільстві існує соціальна бажаність у ставленні до такої категорії людей: з одного боку опитані декларують відносно високий ступінь схвалення соціальної інтеграції людей з інвалідністю та особистого комфорту у комунікації із ними, але одночасно із цим показник соціальної стигматизації є близьким до середнього.

Старші люди та мешканці сіл більше проявляють упереджень щодо людей з інвалідністю і частіше погоджуються з твердженнями щодо соціальної стигматизації та особистого дискомфорту. Найменше згоди з стереотипними твердженнями проявляють мешканці столиці.

Ті, хто не мають знайомих з інвалідністю, більше переживають особистий дискомфорт у спілкуванні з ними: в обох випадках і щодо цивільних, і військових.

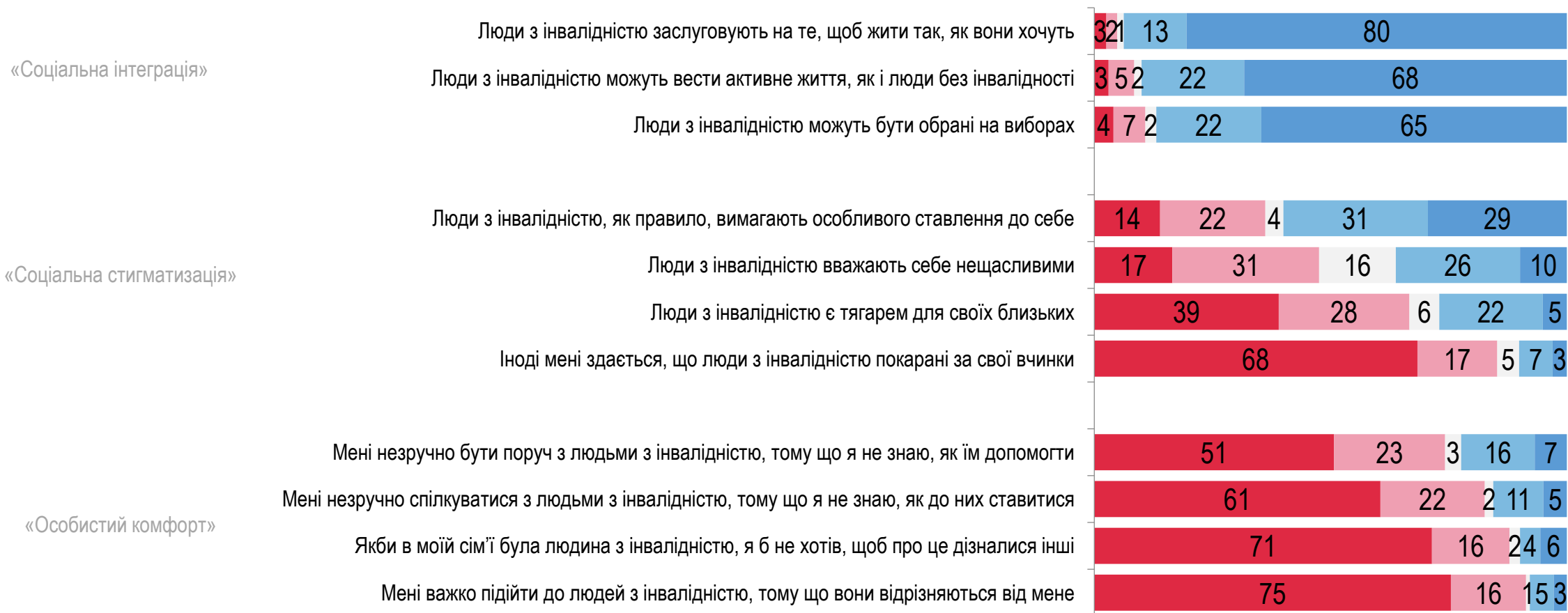
Ті, хто має в сім'ї людину з інвалідністю, частіше говорять про спостереження, що люди з інвалідністю вважають себе нещасливими. Натомість з тим, що люди з інвалідністю є тягарем для своїх близьких – родичі таких людей згодні менше чим інші, і менше ніж самі люди з інвалідністю.

Важливо, що серед тих, хто особисто має інвалідність, кожен п'ятий погодився з твердженням що «Іноді мені здається, що люди з інвалідністю покарані за свої вчинки», тоді як серед інших цей відсоток вдвічі менший. Також люди з інвалідністю дещо більше ніж інші погодились що не хотіли б аби інші знали про наявність людини з інвалідністю в сім'ї.

На скільки Ви погоджуєтеся з наступними твердженнями?*

■ Повністю не погоджуюся
 ■ Скоріше не погоджуюся
 ■ Важко відповісти
 ■ Скоріше погоджуюся
 ■ Повністю погоджуюся

*твердження взяті з методики «Attitudes and Perspectives toward Persons with Disabilities (APPD)» <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8435470/> та «Attitudes and Behaviors toward People with Disabilities» <http://mason.gmu.edu/~droyer/WDDCFH/prequestionnaire.htm>

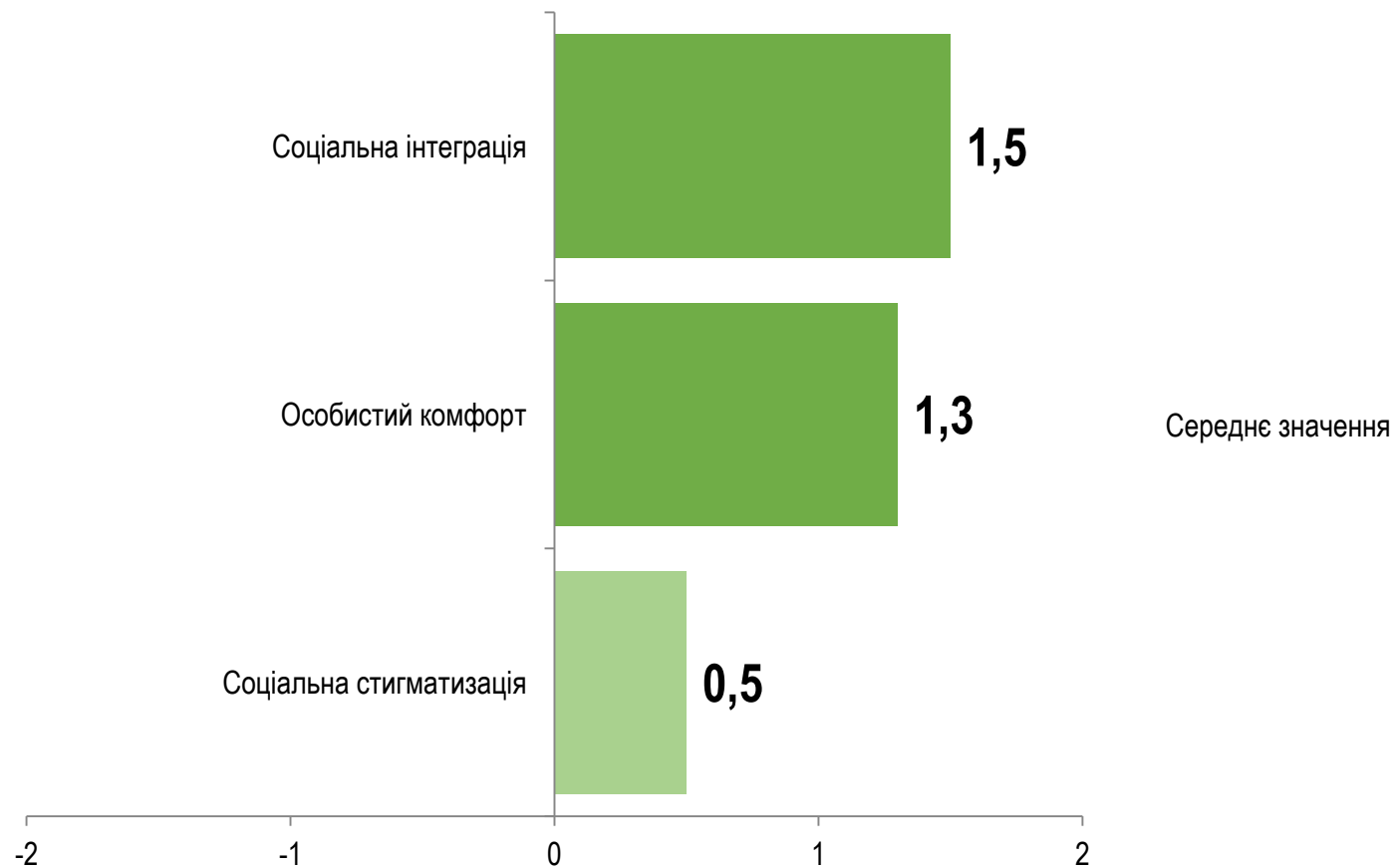

Результати факторного аналізу (сумарна дисперсія 45%) дозволяють умовно розподілити стереотипні твердження на 3 групи (фактори): **особистий комфорт**; **соціальна стигматизація**; **соціальна інтеграція**.

Твердження	Фактор 1 «Особистий комфорт»	Фактор 2 «Соціальна стигматизація»	Фактор 3 «Соціальна інтеграція»
Люди з інвалідністю заслуговують на те, щоб жити так, як вони хочуть			,669
Люди з інвалідністю можуть бути обрані на виборах			,647
Люди з інвалідністю можуть вести активне життя, як і люди без інвалідності			,569
Мені незручно спілкуватися з людьми з інвалідністю, тому що я не знаю, як до них ставитися	,780		
Мені важко підійти до людей з інвалідністю, тому що вони відрізняються від мене	,727		
Мені незручно бути поруч з людьми з інвалідністю, тому що я не знаю, як їм допомогти	,671		
Якби в моїй сім'ї була людина з інвалідністю, я б не хотів, щоб про це дізналися інші	,507		
Люди з інвалідністю вважають себе нещасливими		,815	
Люди з інвалідністю, як правило, вимагають особливого ставлення до себе		,582	
Люди з інвалідністю є тягарем для своїх близьких		,595	-,249
Іноді мені здається, що люди з інвалідністю покарані за свої вчинки.		,267	-,363

Індекс сприйняття стереотипів щодо людей з інвалідністю

Індекс сприйняття стереотипів щодо людей з інвалідністю виведений на основі результатів факторного аналізу, з якого було виокремлено умовні три підгрупи тверджень. Представлений індекс у кожній групі є середнім від індексів кожного із тверджень. Індеси у твердженнях вираховувалися через присвоєння кожній із відповідей значення: однозначно погоджуюся – «2», скоріше погоджуюся – «1», скоріше не погоджуюся – «-1», зовсім не погоджуюся – «-2». У твердженнях, де згода має негативний контекст, під час обчислення індексу значенню присвоювався протилежний знак.

Наскільки Ви погоджуєтеся з наступними твердженнями?

Сума відповідей «скоріше погоджуюсь» та «повністю погоджуюсь»

РЕГІОНИ. ТИП ПОСЕЛЕННЯ. ВІК

	Захід	Центр	Південь	Схід	Київ	Обласний центр	Міста	Села	18-35	36-50	51+
Люди з інвалідністю заслуговують на те, щоб жити так, як вони хочуть	95	93	92	96	96	94	94	93	96	95	92
Люди з інвалідністю можуть вести активне життя, як і люди без інвалідності	89	90	90	92	92	90	92	88	89	90	91
Люди з інвалідністю можуть бути обрані на виборах	87	88	86	85	90	87	86	87	88	87	86
Люди з інвалідністю, як правило, вимагають особливого ставлення до себе	60	61	63	60	48	57	60	63	56	58	64
Люди з інвалідністю вважають себе нещасливими	39	36	38	34	29	34	35	39	36	32	39
Люди з інвалідністю є тягарем для своїх близьких	28	27	28	24	24	29	27	25	23	25	31
Іноді мені здається, що люди з інвалідністю покарані за свої вчинки.	10	13	10	9	6	8	10	12	5	8	15
Мені незручно бути поруч з людьми з інвалідністю, тому що я не знаю, як їм допомогти	22	23	24	17	24	21	21	25	20	18	27
Мені незручно спілкуватися з людьми з інвалідністю, тому що я не знаю, як до них ставитися	17	16	16	11	15	14	14	19	16	13	17
Якби в моїй сім'ї була людина з інвалідністю, я б не хотів, щоб про це дізналися інші	12	10	9	6	9	8	9	13	5	9	14
Мені важко підійти до людей з інвалідністю, тому що вони відрізняються від мене	8	9	8	6	5	7	7	9	7	7	9

Наскільки Ви погоджуєтеся з наступними твердженнями?

РЕЙТИНГ

Сума відповідей «скоріше погоджуюсь» та «повністю погоджуюсь»

	Наявність в оточенні людей з інвалідністю					Наявність в оточенні військових з інвалідністю			
	Мають особисто	Члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги	Не мають	Особисто або члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги по роботі	Не мають
Люди з інвалідністю заслуговують на те, щоб жити так, як вони хочуть	93	93	95	94	94	95	96	96	93
Люди з інвалідністю можуть вести активне життя, як і люди без інвалідності	89	90	91	94	89	89	91	91	89
Люди з інвалідністю можуть бути обрані на виборах	84	86	89	86	86	86	91	88	85
Люди з інвалідністю, як правило, вимагають особливого ставлення до себе	53	59	57	60	63	60	57	57	62
Люди з інвалідністю вважають себе нещасливими	32	39	35	35	37	32	35	38	37
Люди з інвалідністю є тягарем для своїх близьких	30	24	27	30	29	22	25	26	29
Іноді мені здається, що люди з інвалідністю покарані за свої вчинки	18	8	9	11	11	11	9	11	10
Мені незручно бути поруч з людьми з інвалідністю, тому що я не знаю, як їм допомогти	15	19	17	17	32	16	17	19	26
Мені незручно спілкуватися з людьми з інвалідністю, тому що я не знаю, як до них ставитися	10	13	13	14	21	13	14	8	17
Якби в моїй сім'ї була людина з інвалідністю, я б не хотів, щоб про це дізналися інші	16	12	7	7	10	8	10	11	10
Мені важко підійти до людей з інвалідністю, тому що вони відрізняються від мене	6	4	6	8	13	6	7	6	8

РЕЙТИНГ

Оцінки можливостей

РЕЗЮМЕ ДО РОЗДІЛУ

В загальному уявленні про можливості в Україні для цивільних людей з інвалідністю, найкраще оцінили освіту та навчання (4,1 бали з 5), найгірше – знайти роботу (2,6). Можливості досягти успіху, самореалізації, проводити дозвілля оцінили в 3,5 бали, спорт – 3,4, можливості зайнятися підприємництвом – 3,1.

Можливості для військових, які отримали інвалідність на війні, оцінюють дещо вище, аніж для цивільних. Найвищий бал отримала можливість освіти (4,2), далі – досягнення успіху, самореалізація і проведення дозвілля (3,8), спорт - 3,7, заняття підприємництвом – 3,5. Найгірше оцінили можливість працевлаштування – 3,1.

Традиційно, краще оцінюють рівень можливостей молодші та більш забезпечені респонденти. В оцінках можливостей для військових з інвалідністю спостерігається відсутність диференціації у поглядах людей, які мають особисто або серед близьких членів сім'ї інвалідність та серед тих, у кого немає таких знайомих, що свідчить про можливу необізнаність та тенденційність у поглядах на це питання.

Більшість опитаних посередньо та погано оцінили стан сфер та ініціатив для людей з інвалідністю у власному населеному пункті. Доступність інформації про можливості для людей з інвалідністю, соціальні послуги та реабілітацію оцінили на 2,6 балів з 5. Кількість пандусів, ліфтів, пласких входів та культурні послуги – на 2,5 бали, інформаційні кампанії для привернення уваги до проблем людей з інвалідністю – на 2,2 бали, адаптований транспорт для людей з візками та адаптовані сайти місцевих органів влади для незрячих – на 1,9 балів. Відносно краще оцінили адаптованість окремих сфер для людей з інвалідністю у Києві. Молодші респонденти краще оцінили адаптованість транспорту для людей з візками, сайтів місцевих органів влади для незрячих, а також культурні послуги. Старші опитані більше відзначали кількість пандусів, ліфтів, пласких входів та доступність інформації про можливості для людей з інвалідністю.

Опитані, які особисто мають інвалідність, відносно краще оцінили кількість пандусів, ліфтів, пласких входів та соціальні послуги і реабілітацію. Натомість спостерігається тенденція, що респонденти, які не мають в особистому оточенні людей з інвалідністю, або ж мають їх серед дальніх знайомих (сусідів чи колег) оцінюють окремі сфери краще, ніж самі люди з інвалідністю, що може свідчити про загальну необізнаність та узагальнене стереотипне уявлення в суспільстві щодо доступних сфер, послуг і можливостей для людей з інвалідністю.

На думку близько 60% опитаних, недостатній розмір соціальних виплат та допомоги від держави та непристосованість приміщень та навколишнього середовища – проблеми, з якими найчастіше стикаються люди з інвалідністю в Україні. Близько третини вказали на брак необхідних медичних послуг та недоступність інформації про можливі програми для таких людей. Дискримінацію та упереджене ставлення з боку оточуючих назвали 21% опитаних, брак необхідних освітніх послуг – 10%. Про фінансовий характер проблем частіше говорили люди з інвалідністю, про інші проблеми (такі як непристосованість навколишнього середовища чи недоступність можливих програм) частіше згадували ті, хто мають людей з інвалідністю серед знайомих.

Майже 60% опитаних зазначили, що люди з інвалідністю найбільше потребують фінансової допомоги, майже 50% - медичної, більше 40% - психологічної. Про необхідність соціальної підтримки сказали більше 30% опитаних, реабілітаційної – 29%, допомоги у працевлаштуванні – 20%, допомоги з житлом – 14%, правової допомоги – 11%, освітньої – 4%.

Потреба у фінансовій, медичній і правовій допомозі частіше відзначалася самими опитаними з інвалідністю. Респонденти, які опосередковано мають уявлення щодо потреб людей з інвалідністю, частіше відзначають необхідність інклюзивних видів допомоги – психологічної, реабілітаційної, допомозі із житлом.

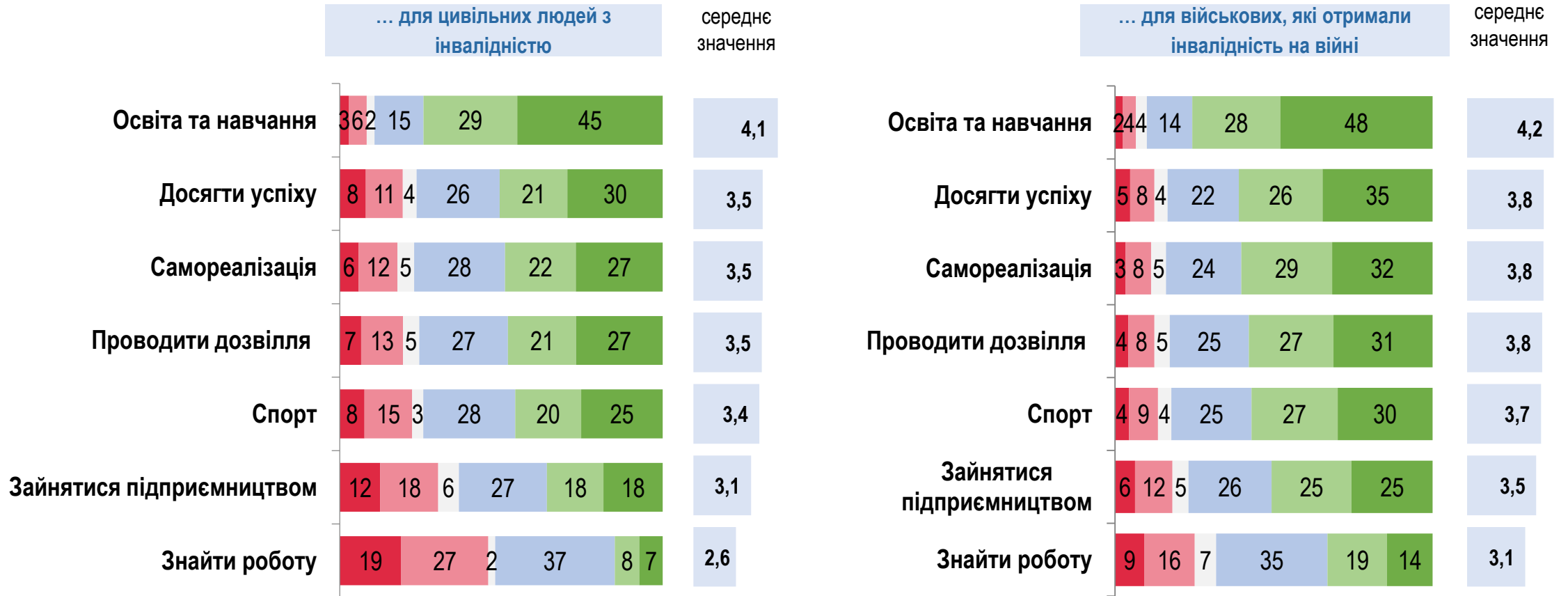
РЕЗЮМЕ ДО РОЗДІЛУ

Майже 80% опитаних вважають, що місцева влада має займатися вирішенням питань людей з інвалідністю. Більше 40% покладають це на центральну владу. Понад 20% покладають відповідальність на найближчих родичів, близьких, 10% - громадські організації, по 7% - благодійні фонди і самих людей з інвалідністю, 4% - міжнародні організації і фонди, 3% - волонтерів. Примітно, що люди з інвалідністю частіше покладають відповідальність на вирішення власних питань на самих себе. Натомість всі інші вважають, що цим має займатися місцева або центральна влада.

90% опитаних декларують позитивне ставлення до ідеї враховувати потреби людей з інвалідністю (доступний транспорт, спуски, пандуси, звукові світлофори, тощо) в процесі повоєнної відбудови України, 6% мають байдуже ставлення до цього.

Оцініть рівень таких можливостей в Україні ... за шкалою від 1 до 5, де 1 – немає жодних можливостей, а 5 – є всі можливості

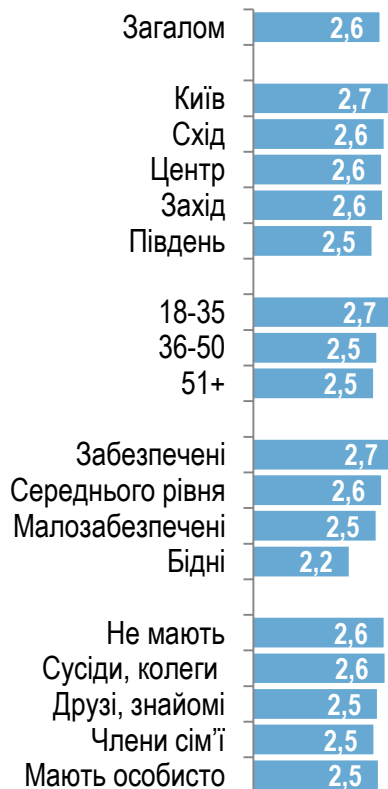
■ 1 – немає жодних можливостей   ■ 2   ■ Важко відповісти   ■ 3   ■ 4   ■ 5 – є всі можливості

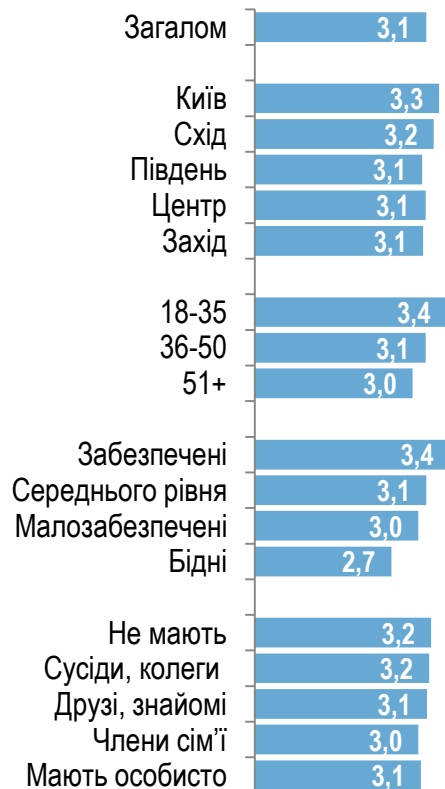

Оцініть рівень таких можливостей в Україні для цивільних людей з інвалідністю за шкалою від 1 до 5, де 1 – немає жодних можливостей, а 5 – є всі можливості

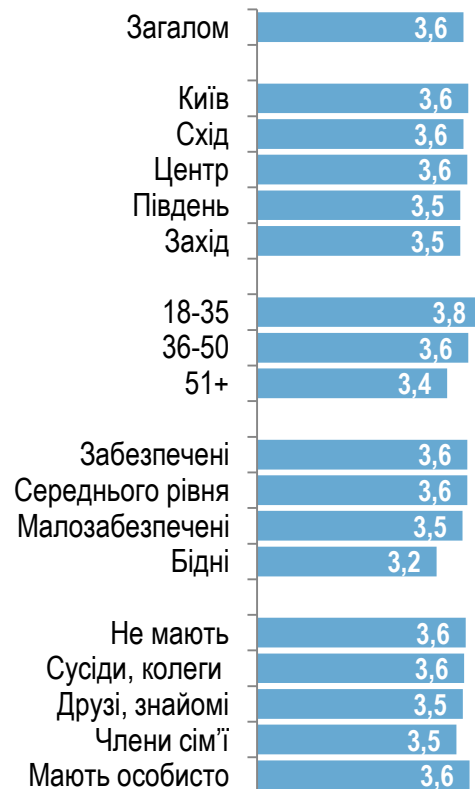
Знайти роботу

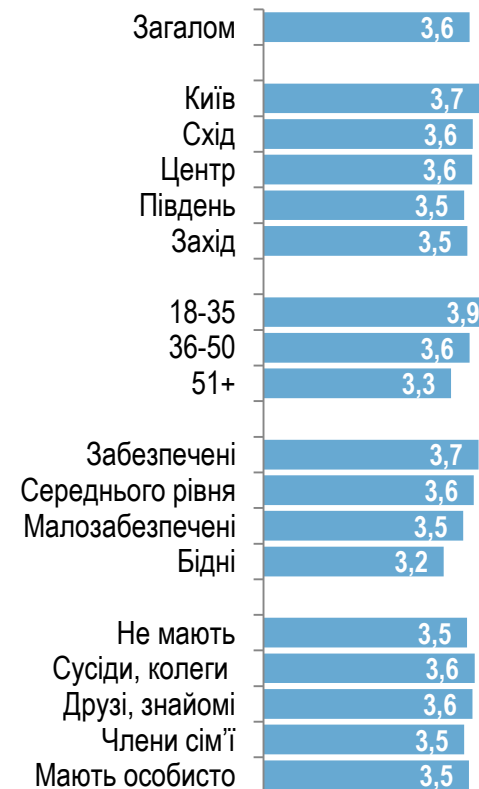
Зайнятися підприємництвом

Досягти успіху

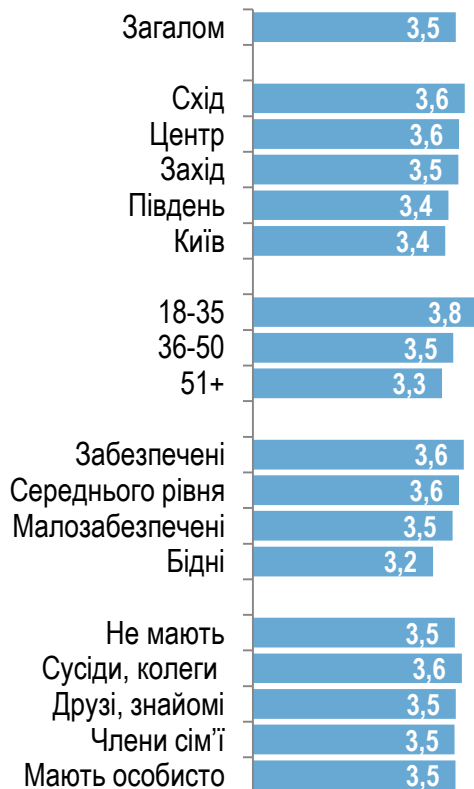
Самореалізація

наявність в оточенні людей з інвалідністю

Оцініть рівень таких можливостей в Україні для цивільних людей з інвалідністю за шкалою від 1 до 5, де 1 – немає жодних можливостей, а 5 – є всі можливості

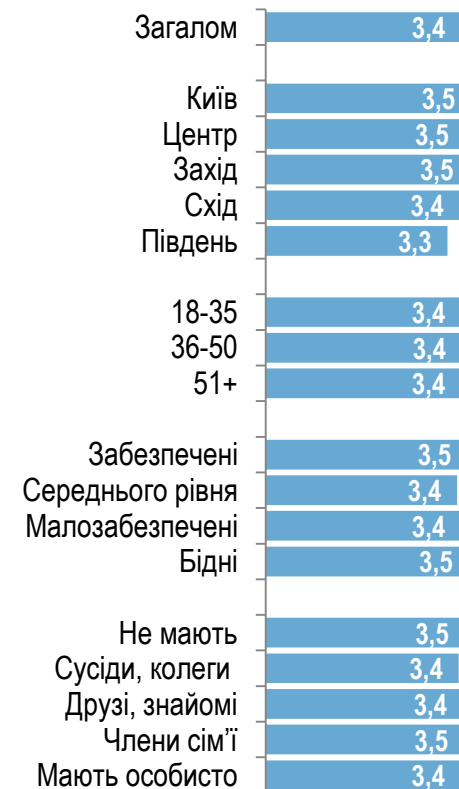
Проводити дозвілля

Освіта та навчання

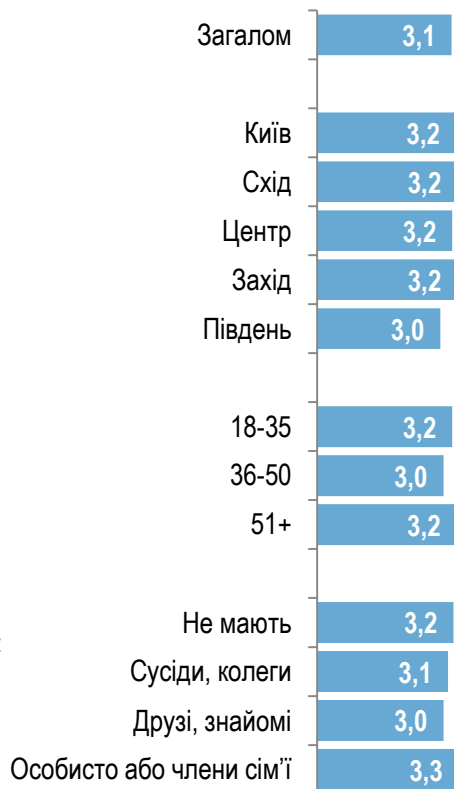
Спорт

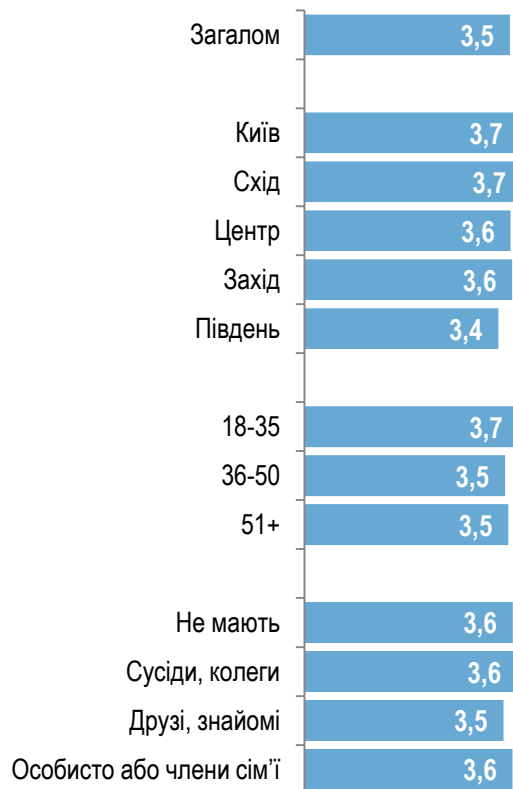
наявність в оточенні людей з інвалідністю

Оцініть рівень таких можливостей в Україні для військових, які отримали інвалідність на війні за шкалою від 1 до 5, де 1 – немає жодних можливостей, а 5 – є всі можливості

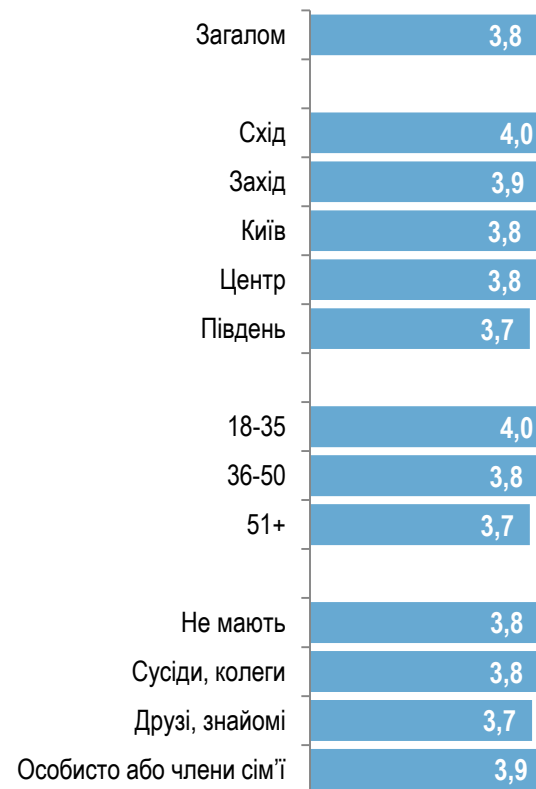
Знайти роботу

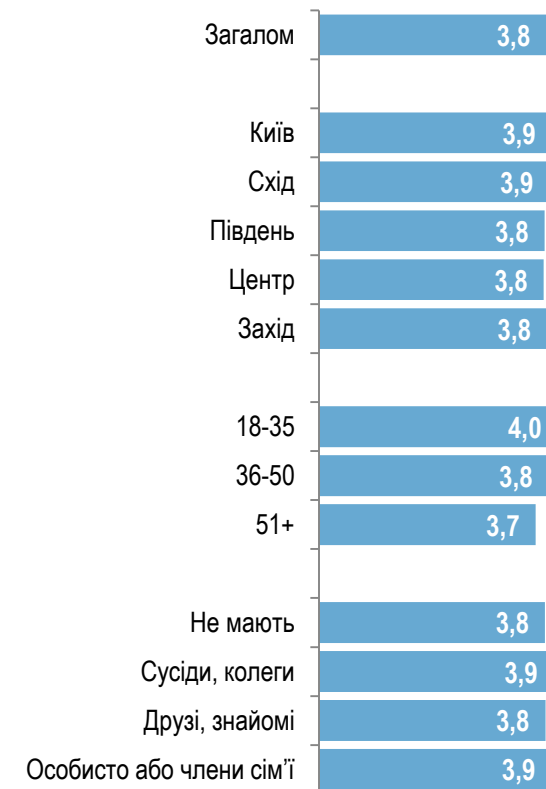
Зайнятися підприємництвом

Досягти успіху

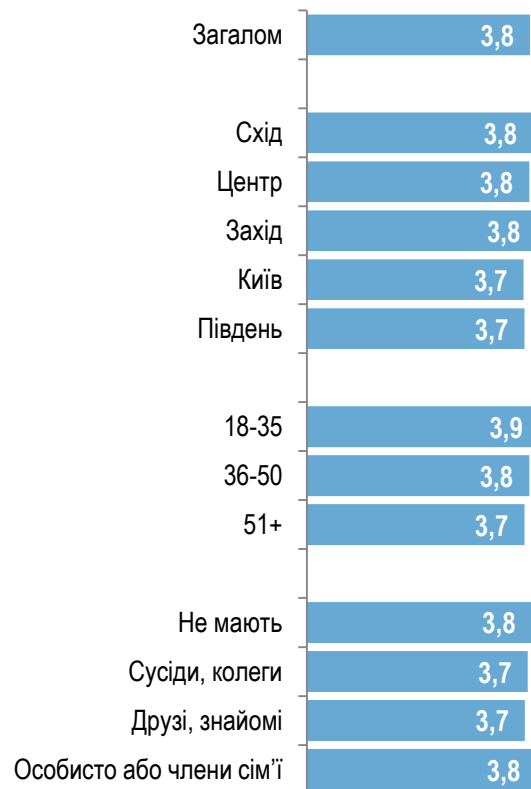
Самореалізація

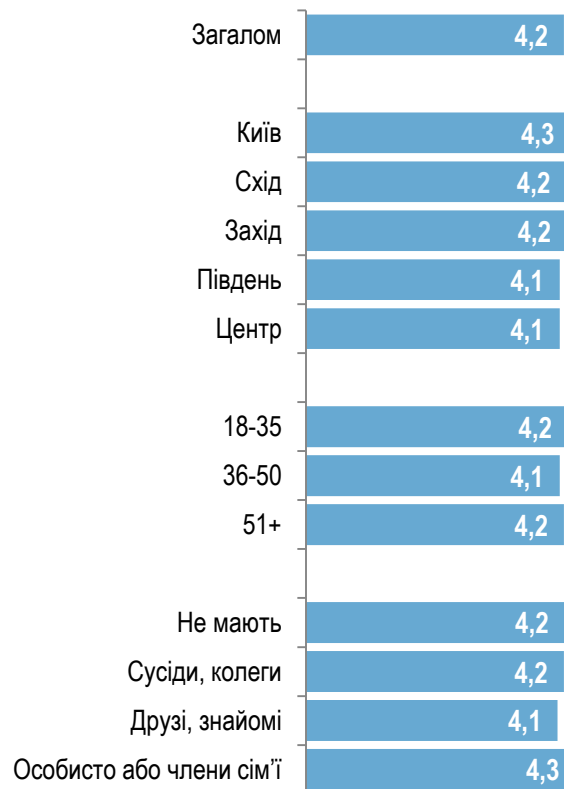
наявність в оточенні військових з інвалідністю

Оцініть рівень таких можливостей в Україні для військових, які отримали інвалідність на війні за шкалою від 1 до 5, де 1 – немає жодних можливостей, а 5 – є всі можливості

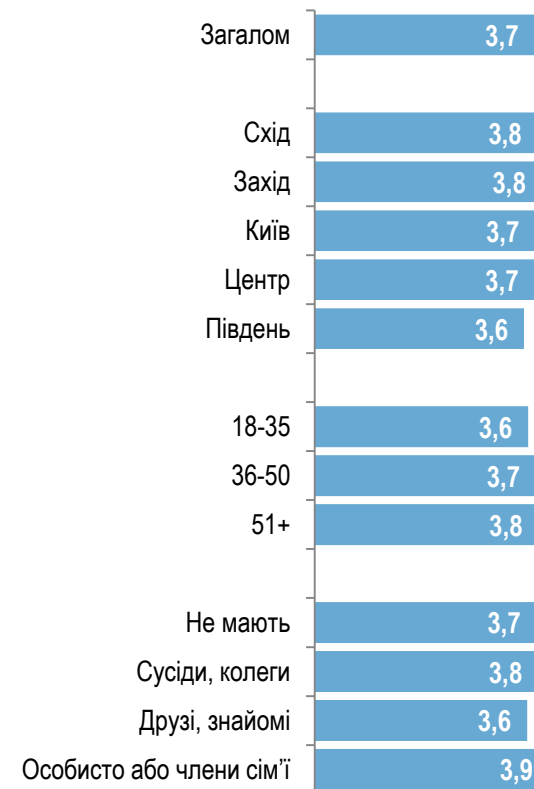
Проводити дозвілля

Освіта та навчання

Спорт

наявність в оточенні військових з інвалідністю

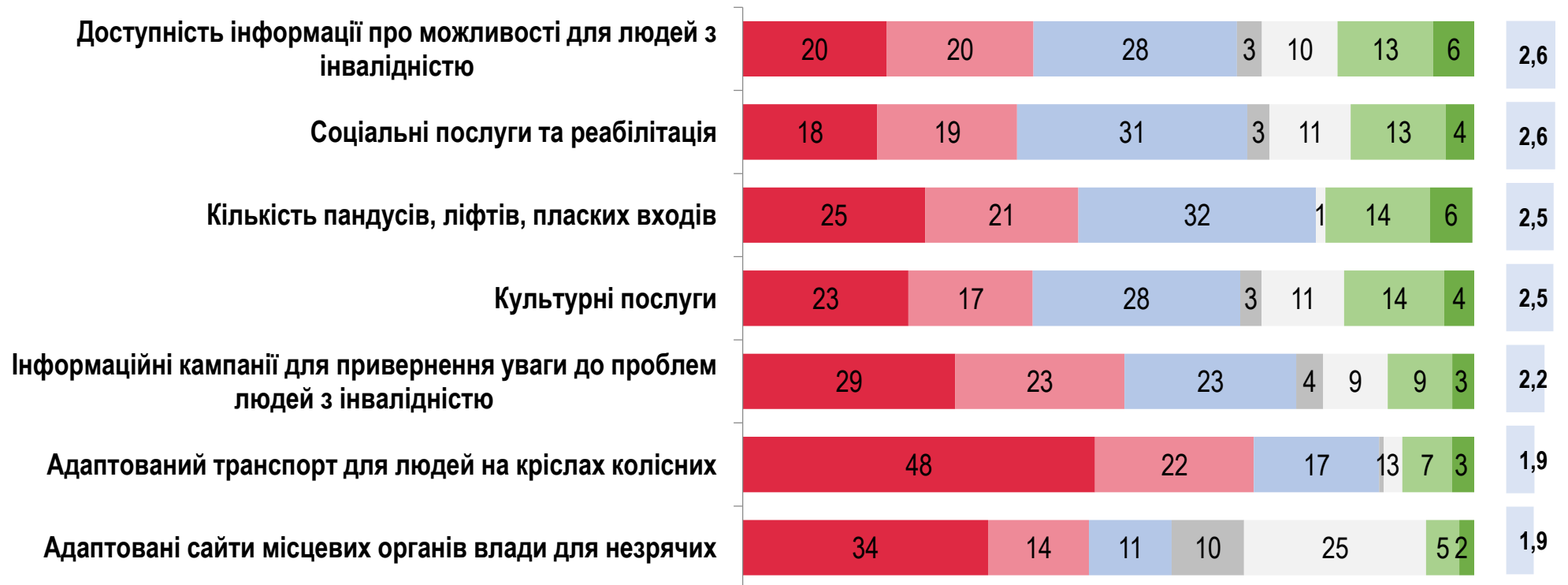
РЕЙТИНГ

Оцінка сфер та ініціатив для людей з інвалідністю

Оцініть стан наступних сфер та ініціатив для людей з інвалідністю у Вашому населеному пункті за шкалою від 1 до 5, де 1 – жахливо, а 5 – відмінно

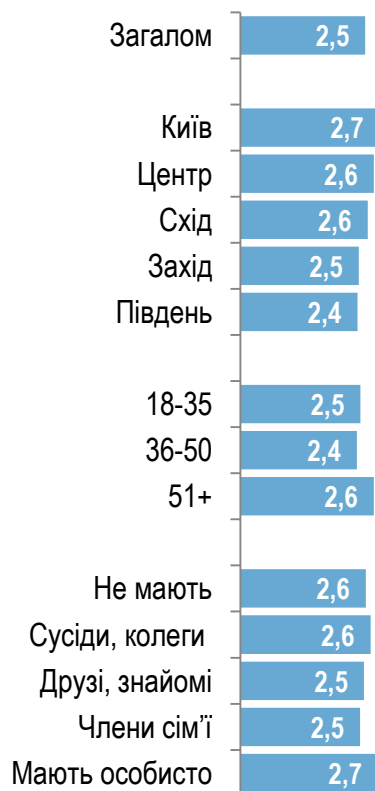

■ Жахливо ■ Погано ■ Середньо ■ Мені це байдуже/не звертали уваги на це ■ Важко відповісти ■ Добре ■ Відмінно середнє значення

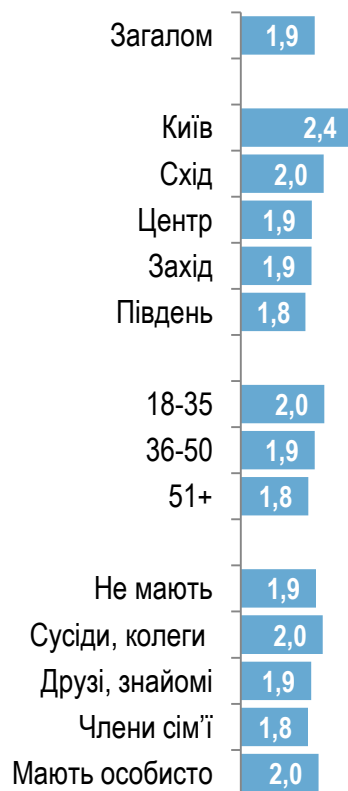

Оцініть стан наступних сфер та ініціатив для людей з інвалідністю у Вашому населеному пункті за шкалою від 1 до 5, де 1 – жахливо, а 5 – відмінно

Кількість пандусів, ліфтів, плоских входів

Адаптований транспорт для людей з візками

Адаптовані сайти місцевих органів влади для незрячих

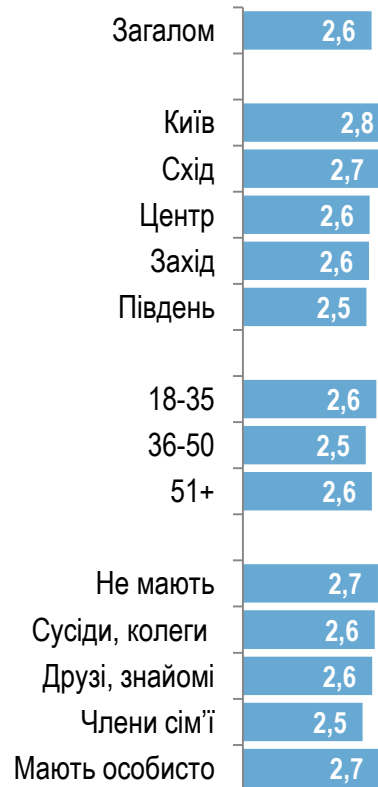
Доступність інформації про можливості для людей з інвалідністю

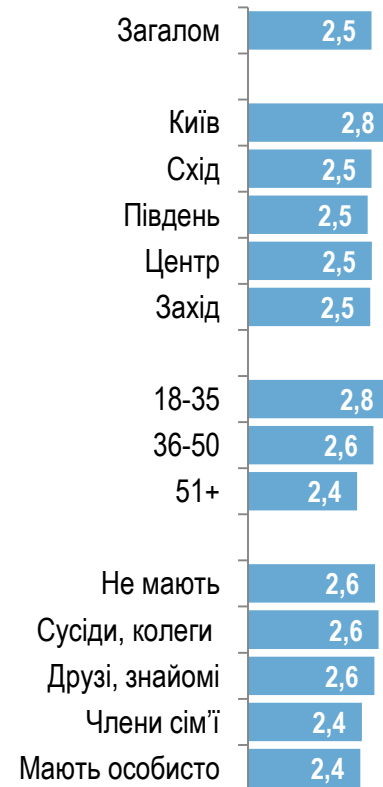
наявність в оточенні людей з інвалідністю

Оцініть стан наступних сфер та ініціатив для людей з інвалідністю у Вашому населеному пункті за шкалою від 1 до 5, де 1 – жахливо, а 5 – відмінно

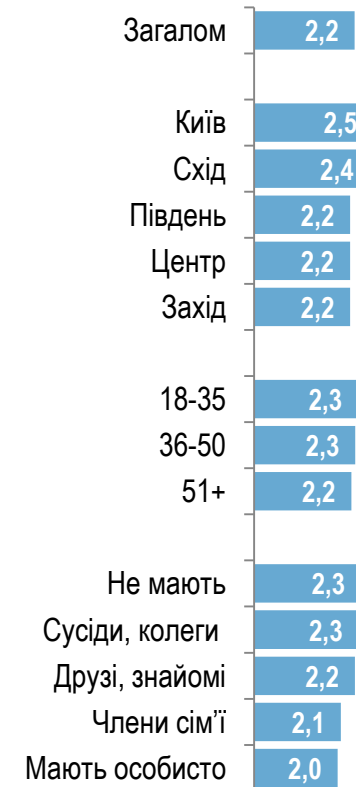
Соціальні послуги та реабілітація

Культурні послуги

Інформаційні кампанії для привернення уваги до проблем людей з інвалідністю

наявність в оточенні людей з інвалідністю

РЕЙТИНГ

Проблеми людей з інвалідністю

На вашу думку, з якими проблемами найчастіше стикаються люди з інвалідністю в Україні?

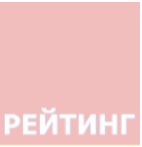
НЕ БІЛЬШЕ ТРЬОХ ВІДПОВІДЕЙ

РЕЙТИНГ

На вашу думку, з якими проблемами найчастіше стикаються люди з інвалідністю в Україні?

НЕ БІЛЬШЕ ТРЬОХ ВІДПОВІДЕЙ

РЕГІОНИ. ВІК. НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕННІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	РЕГІОНИ					ВІК			СОЦІАЛЬНЕ ОТОЧЕННЯ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	Київ	18-35	36-50	51+	Мають особисто	Члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги	Не мають
Недостатній розмір соціальних виплат та допомоги від держави	62	60	66	59	70	66	66	58	68	65	66	61	59
Неприспосованість приміщень та навколишнього середовища	58	59	58	60	64	74	65	45	38	57	61	64	60
Брак необхідних медичних послуг	34	37	37	35	28	35	38	34	36	38	36	38	33
Недоступність інформації про можливі програми для людей з інвалідністю	38	33	33	36	35	35	36	34	31	38	39	38	31
Дискримінація та упереджене ставлення з боку оточуючих	16	23	25	19	20	27	22	16	20	23	19	19	22
Брак необхідних освітніх послуг	12	10	9	8	9	12	9	9	10	7	10	11	10
Інше	2	3	2	2	3	1	2	3	2	3	2	3	2
Важко відповісти	3	3	2	3	2	1	2	4	1	1	3	3	3

На Вашу думку, якої допомоги найбільше потребують люди з інвалідністю?

НЕ БІЛЬШЕ ТРЬОХ ВІДПОВІДЕЙ

РЕЙТИНГ

На Вашу думку, якої допомоги найбільше потребують люди з інвалідністю?

НЕ БІЛЬШЕ ТРЬОХ ВІДПОВІДЕЙ

РЕЙТИНГ

РЕГІОНИ. ВІК. ДОХІД. НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕННІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	РЕГІОН					ВІК			ДОХІД				НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕННІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	Київ	18-35	36-50	51+	Бідні	Малозабезпечені	Середнього рівня	Забезпечені	Мають особисто	Члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги	Не мають
Фінансова	59	58	59	57	58	55	63	58	62	62	58	53	68	59	59	58	57
Медична	48	51	50	47	49	42	53	51	59	53	47	43	57	55	50	51	46
Психологічна	39	43	40	39	44	51	42	33	29	42	42	44	27	40	40	41	43
Соціальна підтримка	35	33	32	32	33	31	30	36	33	30	34	35	30	33	33	34	34
Реабілітаційна	31	29	26	28	34	41	31	20	19	24	31	34	21	30	31	28	26
Допомога у працевлаштуванні	16	22	21	20	24	28	21	14	15	19	21	22	14	18	21	24	19
Допомога із житлом	13	11	17	17	11	15	11	15	12	13	15	14	10	16	14	15	15
Правова	9	13	12	9	10	10	9	12	9	9	13	11	16	12	12	13	7
Освітня	4	4	4	3	8	5	4	3	1	3	5	5	3	2	5	5	4
Інше	1	2	1	4		1	1	2	1	2	2	2	2	1	2	2	1
Важко відповісти	1	1	1	2	1		1	2	2	1	1		1	1	1		2

Хто, в першу чергу на Вашу думку, має займатися вирішенням питань людей з інвалідністю?

ДВІ ВІДПОВІДІ

Хто, в першу чергу на Вашу думку, має займатися вирішенням питань людей з інвалідністю?

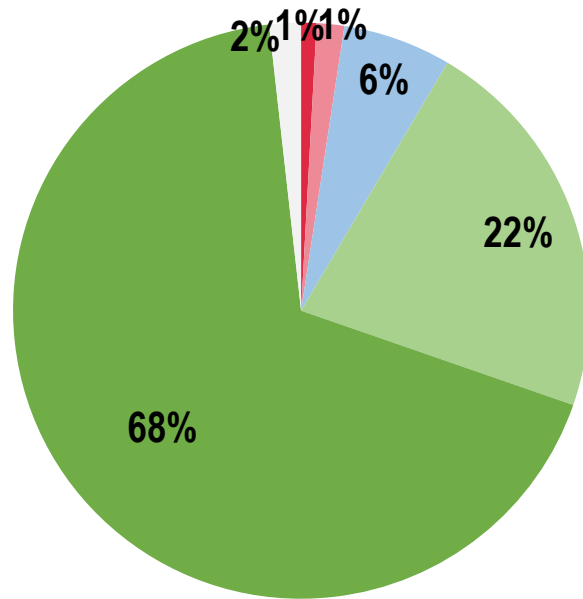
ДВІ ВІДПОВІДІ

РЕЙТИНГ

РЕГІОНИ. ВІК. ДОХІД.
НАЯВНІСТЬ В ОТОЧЕННІ ЛЮДЕЙ З
ІНВАЛІДНІСТЮ

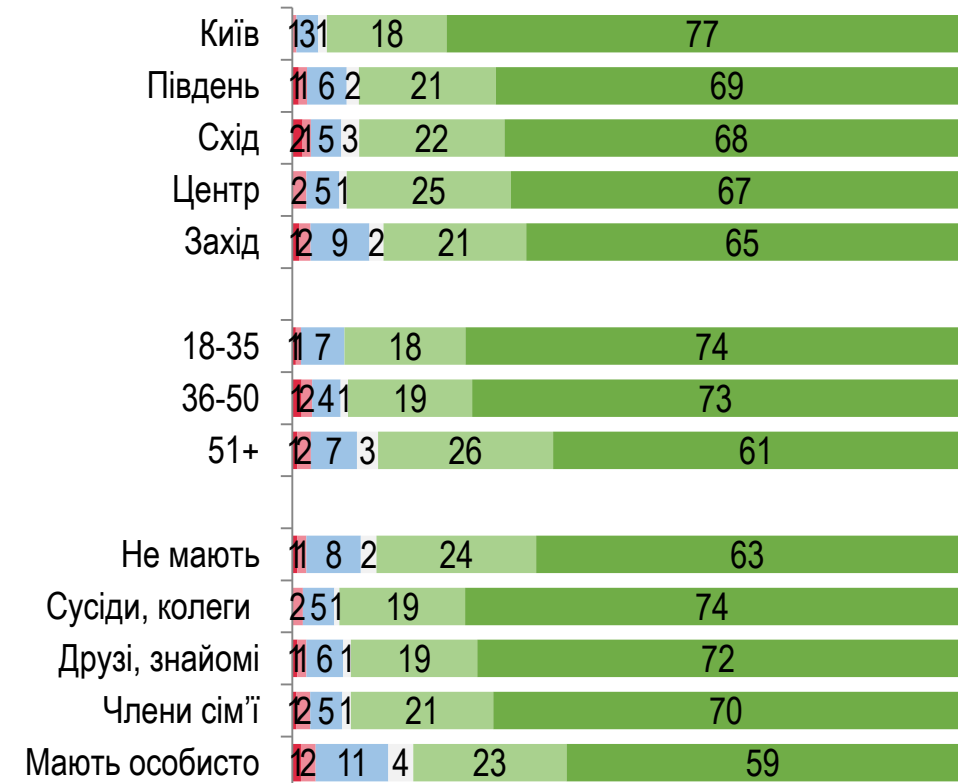
	Захід	Центр	Південь	Схід	Київ	18-35	36-50	51+	Мають особисто	Члени сім'ї	Друзі, знайомі	Сусіди, колеги	Не мають
Місцева влада	79	81	75	80	71	77	78	79	73	77	78	81	78
Центральна влада	38	40	43	41	49	41	45	38	38	43	45	42	40
Найближчі родичі, близькі	22	20	21	23	15	22	20	21	18	24	19	22	19
Громадські організації	10	12	10	8	11	14	10	8	7	11	11	8	11
Благодійні фонди	10	6	8	3	10	7	9	7	5	6	7	7	9
Самі люди з інвалідністю	5	8	7	7	10	7	7	7	13	6	8	9	5
Міжнародні організації і фонди	4	4	4	3	4	6	4	2	2	4	4	2	5
Волонтери	3	3	4	5	3	4	3	3	4	4	4	5	3
Інше	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1	1
Важко відповісти		1	1	1	1	1	1	1	2				1

Як Ви ставитеся до ідеї враховувати потреби людей з інвалідністю (доступний транспорт, спуски, пандуси, звукові світлофори, тощо) в процесі повоєнної відбудови України?

- Дуже негативно
- Скоріше негативно
- Ані негативно, ані позитивно
- Скоріше позитивно
- Дуже позитивно
- Важко відповісти

Регіони. Вік. Наявність в оточенні людей з інвалідністю

КОНТАКТИ

Соціологічна група «РЕЙТИНГ»

01010, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 3

+380 (95) 578-68-68

+380 (97) 578-68-68

<http://ratinggroup.ua/>

info@ratinggroup.ua

Підтримка громадянського суспільства в Україні

ЛІГА СИЛЬНИХ

ЦЕНТР ЕКСПЕРТИЗИ у сфері прав людей з інвалідністю

соціологічна група

Сприйняття людей з інвалідністю в Україні

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

Методика дослідження: глибинне інтерв'ю, фокус-групове інтерв'ю

Вибірка: 48 респондентів з різних регіонів України, з яких 32 респонденти – люди без інвалідності та 16 респондентів – люди з інвалідністю

Терміни проведення: 5.10.2023 – 20.10.2023

Виконано на підставі Договору № 23/08 від 23 серпня 2023 року між Громадською спілкою «Всеукраїнське об'єднання організацій в інтересах осіб з інвалідністю "Ліга сильних"» та Товариством з обмеженою відповідальністю «Група Рейтинг»

Дослідження є однією зі складових проекту «Центр експертизи у сфері прав людей з інвалідністю». Центр працює завдяки отриманому гранту від Програми «Підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС)» в Україні у межах фінансової підтримки Міністерства закордонних справ і справ Співдружності націй та розвитку Великої Британії [Foreign, Commonwealth & Development Office](#).

Програма реалізується [Crown Agents](#) у партнерстві з International Alert і у співпраці з [Crown Agents in Ukraine](#).

Зміст допису не обов'язково відображає погляди Міністерства закордонних справ і справ Співдружності націй та розвитку Великої Британії, погляди Crown Agents, International Alert та Crown Agents in Ukraine.

Всю інформацію про критерії, допустимі витрати та вимоги до заявників можна знайти на [Підтримка організацій громадянського суспільства в Україні](#)

ЗМІСТ

ВСТУП ДО ДОСЛІДЖЕННЯ	3
1.ЗАГАЛЬНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	4
1.1 Сприйняття людей з інвалідністю людьми без інвалідності.	4
1.2 Сприйняття людей з інвалідністю в оцінках людей з інвалідністю.	9
2. ЗАГАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ	13
2.1 Загальне ставлення суспільства до людей з інвалідністю в розумінні людей без інвалідності.	13
2.2 Загальне ставлення суспільства до людей з інвалідністю в оцінках людей з інвалідністю.	23
3. СТЕРЕОТИПИ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ОЧИМА ЛЮДЕЙ ЩО НЕ МАЮТЬ ІНВАЛІДНОСТІ.....	31
4. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ.	33
4.1 Вирішення проблем людей з інвалідністю в розумінні людей, що інвалідності не мають.	33
4.2 Вирішення проблем людей з інвалідністю в розумінні людей, що мають інвалідність.	35
ВИСНОВКИ	38

ВСТУП ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

До початку війни за даними держстата та Міністерства соціальної політики в Україні проживало близько 2,7 млн людей з інвалідністю серед них 222,3 тисячі людей з інвалідністю першої групи, 900,8 тисяч людей з інвалідністю другої групи та 1 мільйон 416 тисяч людей з інвалідністю третьої групи. Лише за півтора роки великої війни кількість осіб, що отримала інвалідність зросла ще на 300 тисяч. За оцінками різних фахівців, від 20 до 50 тисяч українців в наслідок бойових дій в останні півтора роки втратили кінцівки та мають потребу в протезуванні. Ці цифри вже можна порівнювати з кількістю людей, які залишилися без однієї або декількох кінцівок за час Першої світової війни (67 тис в Німеччині та 47 тис у Великій Британії).

Всі вищезгадані цифри вказують на те що Україна вже сьогодні потребує збільшення можливостей лікування, реабілітації, психологічного супроводу людей з інвалідністю, а українське суспільство – зміни ставлення до людей з інвалідністю, які все більш стають видимою категорією людей, мають окремі потреби, власне сприйняття навколишнього середовища, очікування щодо того, як їх сприймає середовище людей без інвалідності, а також, як і будь-який громадянин України, заслуговують на достойне життя та реалізацію життєвих планів.

Варто відзначити, що протягом 32 років незалежності Україна поступово набуває нової культури ставлення до людей з інвалідністю, вони стають більш помітними, залученими до повсякденного життя в різних його сферах. На відміну від доволі ізольованого в рамках своєї спільноти (спецшколи, підприємства та організації для людей з інвалідністю) життя за радянських часів, сьогодні людина з інвалідністю часто прагне вести звичайне соціальне життя, а держава побудована на європейських принципах толерантності та інклюзії має всіляко людину в цьому підтримувати.

Дев'ять років війни призвели до появи в країні доволі помітної кількості військових з інвалідністю, які набувають її в дорослому віці, внаслідок військових дій, в особливих психологічних умовах, які задають специфіку подальшої реабілітації. Повернення людей з інвалідністю до повноцінного соціального життя поза бойовими діями також потребує від держави та суспільства розвитку навичок не дискримінуючого толерантного ставлення та поваги, а також суттєвої зміни публічних просторів, доступу до послуг та навичок комунікації.

1.ЗАГАЛЬНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

1.1 Сприйняття людей з інвалідністю людьми без інвалідності.

Аналізувалися відповіді респондентів дослідження на наступні питання:

1. *Як часто в повсякденному житті Ви зустрічаєте людей з інвалідністю? Де саме?*
2. *А загалом, чи є у вашому житті люди з інвалідністю - Ви їх бачите, думаєте про них, стикаєтесь в різних ситуаціях з ними?*
3. *Як Ви вважаєте, чи є люди з інвалідністю повноправними членами в сучасному українському суспільстві? Чому?*
4. *Як Ви думаєте, про що думає більшість людей, зустрічаючи людину з інвалідністю? Чому?*
5. *Чи хотіли б Ви, щоб ваша дитина товаришувала з дитиною з інвалідністю? Чому проти, чому за?*
6. *Давайте уявимо кілька ситуацій, коли ви можете безпосередньо взаємодіяти з людьми з інвалідністю.*

Уявіть собі, що поруч з вами в транспорті їде мама з дитиною у якої ДЦП і дитина вередує. Що перше вам спадає на думку в такій ситуації? Які думки? Які емоції ви відчуваєте?

7. *Уявіть собі, що в потязі, в одному з вами купе їде людина, яка пересувається на колісному кріслі (інвалідному візку)? Чи поводити би ви себе так само як і завжди? Що би Ви хотіли запитати в цієї людини? Про що поспілкуватися під час дороги?*
8. *Уявіть собі, що ви дізнались, що у ваших близьких родичів народиться дитина з певними порушеннями? Як Ви себе будете почувати? Яким будете уявляти майбутнє життя родини?*

Всі учасники фокус-груп визнають, що зустрічають людей з інвалідністю в повсякденному житті доволі часто. Дехто має таких родичів. Більшість відмічає, що людей з інвалідністю в публічних просторах побільшало. Пов'язують це як з війною (більше стало людей з інвалідністю - молодих хлопців, багато хто в однострої), так і зі зміною життєвих звичок і життя самих людей з інвалідністю, вони відносно частіше стали виходити за межі власного будинку.

«В Києве очень много, когда, допустим, хорошая погода, и где-то прогуливаешься в парке, или по набережной, очень много людей с инвалидностью. Сейчас еще больше людей, которые на колясках, тоже, как бы стараются проявляют активность своей жизни, и тоже прогуливаются в этих местах».

«Кожного дня, як виходиш і на зупинках, і в аптеках, молоді хлопці без рук, без ніг, до цього звикнути не можна, звичайно. У нас тут теж сусід, він не знаю, чи з війни,

чи не з війни. Теж на колясці сидить, не йдучи. Ми робили в під'їзді пандуси, спеціальні, такі вже нормальні. Бачимо часто».

«Зараз на вулицях ми бачимо військових досить часто. А так, в принципі, до війни, до великої, не дуже часто доводилось зустрічатися».

Респонденти свідомі того, що інвалідність може проявлятися по-різному, не мати зовнішніх проявів і самі наводять приклади таких інвалідностей.

Більшість респондентів вважають людей з інвалідністю повноправними членами суспільства, але тими, які потребують і від суспільства, і від влади більше турботи та уваги. Саме відсутність цього піклування суттєво знижує можливості людей з інвалідністю повністю реалізувати свої права та обов'язки.

« Вони навіть потребують більше уваги, в принципі, від влади, від соціальної допомоги у всіх її проявах. Вони потребують набагато більше матеріальної допомоги. Вони потребують в принципі, щоб інфраструктура була в місті і в транспорті, і всюди, де це можна і не можна. Це треба продумувати і абсолютно покращувати постійно. Це постійна умова повинна бути».

Частина респондентів виводить статус повноправності людини з інвалідністю з її можливості успішно реалізовувати права то обов'язки громадянина. При цьому люди з ментальною інвалідністю або діти в такому розрахунку повноправними громадянами не є.

«Ті хто не розумово відсталий, так само можуть брати участь у голосуванні в виборах державних. Хто з старших, не діти-інваліди, вони приймають участь у рішеннях держави, то вони вже є повноправними членами. Бо якби вони були неповноправними членами, то вони би не брали участь в голосуваннях, виборах, не ходили би до магазинів, до школи».

«Звісно, вони повноправні члени, окрім тих з них, в яких щось з головою, з розумінням».

Респонденти також відмічають, що для того, щоб бути повноправними членами суспільства люди з інвалідністю докладають порівняно більше зусиль, ніж люди без інвалідності.

На погляд респондентів, суспільство в останні роки змінює ставлення до людей з інвалідністю на краще, стає більш толерантним та уважним.

«Все-таки наше суспільство уже якимось міняється в кращу сторону. Ми відходимо від цих стереотипів, що їх треба жаліти, ну, обов'язково, якимось так поблажливо до них підходити. Я думаю, що все-таки наше суспільство стає більш цивілізованим».

На питання про що думають, коли зустрічають людину з інвалідністю, респонденти воліють відповідати не про думки, а про свої почуття. Зафіксовані нечасті думки наступні – «добре, що це сталося не зі мною, або моїми близькими», «складно уявити, що відчуває така людина».

Переважно до людей з інвалідністю респонденти відчувають співчуття. Іноді, але рідше, також зустрічаються прояви емпатії та поваги.

«Більшість я думаю співчуває, і я теж»

«Думаю про проблеми, які є в тої людини. Якщо ти бачиш людину, що вона має певну обмеженість порівняно з тобою, то ти думаєш, а як вона справляється з тією відсутністю».

Більшість вказуючи, що вони відчувають співчуття одразу зауважують, що проявляють це співчуття набагато рідше, бо людей з інвалідністю це співчуття дратує і воно їм не потрібно.

Слід зауважити що палітра соціальних почуттів пересічної людини доволі бідна. Стикаючись з людиною з інвалідністю і розуміючи, що співчуття до неї недоречно, люди обирають не виказувати будь-яких почуттів, бо не знають що доречно виказувати. Щось «хороше», що можна відчути, представлене для них переважним чином співчуттям.

«Вони не дуже люблять, коли викликають співчуття, грубо кажучи, коли їм намагаються допомогти. вони завжди цьому заперечують. Тому моє особисте бачення, що я ставлюся до таких людей так, наче переді мною людина з ногами».

«Я знаю, що такі люди не люблять співчуття, особливо військові, тому я так, більш холодно ставлюсь».

Проте деякі респонденти шукають якесь інше почуття або дію, яка була б більш доречною, підкреслюючи, що люди з інвалідністю набагато сильніші за них, заслуговують на повагу, а військові з інвалідністю – на вдячність.

В цілому, визначити, яке ставлення є доречним - проблема для респондентів. Вони самі задаються тим питанням і підкреслюють, що інформації як поводитися з людиною з інвалідністю їм бракує.

«Не всім потрібне співчуття. Мені здається, ці люди ще більше можуть добитися, ніж ми. Тому що, по моєму опиту, багато спілкування до таких людей, йдуть навіть за порадами, за допомогою».

«Деякі люди ніяковіють, коли бачать людей з якимись фізичними вадами. Тобто, як соромляться, не знають, як себе вести. Я думаю, що нам не вистачає, нашим людям не вистачає інформації, як правильно себе вести, як спілкуватися з людьми, тому що вони такі ж самі, як ми. А люди ніяковіють і не можуть зрозуміти, як правильно поводитись і які слова підібрати, щоб правильно ставитися до людини».

Щодо поваги, то її, на думку деяких респондентів, заслуговують ті люди з інвалідністю, що вдаються до надзусиль, своїм прикладом демонструючи силу духу, «добре стараються».

«Если человек не смирился со своей инвалидностью, он работал над собой, стал полноценным членом общества. Вот, допустим, я знаю такую семью, и он, и она инвалиды. Он имеет свой строительный бизнес. Он на машине выезжает, ой, он садится, выезжает на коляске, садится на машину. Вот я вам хочу сказать, я даже не обращаю внимание, я не думаю, что он инвалид. Я не вижу его как инвалида. А если человек сломался под влиянием, ну, может, слабого характера, без помощи, без всякой. Да, такого человека жаль».

В ситуаціях зближення та контакту з людьми з інвалідністю респонденти вдаються до різних стратегій.

Більша їх частина погоджується на те, щоб її дитина товаришувала з дитиною з інвалідністю, бачить в цьому користь як для своєї дитини (розвиток емпатії), так і для дитини з інвалідністю (не закривається в собі, соціалізується). Респонденти пропонують провести зі своєю дитиною попередню бесіду, навчити її більше дослухатися до дитини з інвалідністю, бути більш уважним та підтримуючим в спілкуванні.

«Тут питання не проти, а питання навчити свою дитину розуміти».

«Підтримую, звичайно, ми всі однакові. В мене двоє дітей, я була б рада, якщо б вони вже з дитинства навчилися такому ж розумінню, правильному погляду, що ми всі люди, ми всі однакові, але кожен особливий в чомусь. Якщо вони з самого малечку зрозуміють це і будуть ставитися з розумінням, не так, як хтось відводить погляд і це виглядає дуже незручно. І, звичайно, що людина почуває на собі це ніяковіння. Я би хотіла, щоб діти змалечку розуміли правильне ставлення до людей з інвалідністю».

Одиничні респонденти натякали, що їм було б складно переживати досвід спілкування своєї дитини з дитиною з інвалідністю, оскільки таке спілкування може викликати почуття суму та страху у їх власної дитини, а це в свою чергу, дискомфортно їм. Свою дитину від «негативних» емоцій вони прагнуть захистити.

«Моя дитина, я за свою дочку говорю, вона дуже цьому співчуває і пропускає крізь себе, нервує дуже по цьому питанню, що там вона прочитає якісь новини, які стосовно війни, деє комусь щось там сталося, і вона приходить мені так розказує, дуже за це переживає. Я б тільки по тій причині не хотіла, щоб моя дитя нервувала і зустрічалась з такою дитиною»

Для більшості таких респондентів дитина з інвалідністю мислиться як дитина, що має лише певні фізичні ускладнення та вади – як то сліпота, глухота, пересувається на кріслі колісному.

Але щодо дітей з ментальною інвалідністю, бажаючих контакту своїм дітям набагато менше. Діти з ментальною інвалідністю оцінюються як непередбачені та ті що можуть нести загрозу, чинити неправильний вплив на дитину. Розумові здібності іншої дитини підкреслюються як важливий фактор дозволу своїй дитині контактувати.

«Навпаки, спілкування з дитиною з інвалідністю якимось виховує якимось таке, ну, виховує нормальні людські якості, відношення нормальне, щоб сприймати цю дитину-інваліда як рівно собі. Але при умові, що ця розумна дитинка, звичайно, не хочеться, щоб твоя дитина підпадала під, ну, якийсь такий дурний вплив. Так що, якщо, так що кажуть, я бачу, що ця дитина розумна, ну, інвалід, я то абсолютно не проти».

В ситуаціях прямого контакту з людьми з інвалідністю в публічних місцях, в потязі, в громадському транспорті більшість респондентів вступила б в спілкування з людиною з інвалідністю. В ситуації, якщо це дитина, яка веде себе гучно, віднеслися б з розумінням, намагалася б заспокоїти, спитати в батьків чи потрібна допомога.

Респонденти також вказують на почуття поваги до людей, які долають труднощі повсякденного життя.

«Перше, що це життя, і в житті багато чого буває. А друга думка, що це сильні люди. Якщо вони, попри таку складність, вони рухаються далі і навіть йдуть вулицею. Для таких людей з ДЦП це великий успіх. Я би радів, наприклад за ту маму, що вона має успіх в боротьбі з хворобою цієї дитини».

Респонденти визнають що спілкувалися б з дорослою людиною з інвалідністю як з тою, що інвалідності не має. Побачивши її труднощі спитали б про можливість надати допомогу, не ініціювали б розмов про причини та ситуацію інвалідизації.

«Я б запитав, чи їй потрібна якась допомога цій людині, щоб вона не стіснялася, не стидалася, щоб нормально сказала, що їй потрібно, щоб допомогти. І вів по себе звичайно, як з нормальною людиною».

«Я б, наприклад, з такою людиною в першу чергу говорила б на якісь загальні теми. А питати людини, ой, важко вам, а як ви їздите? Ну, звичайно, що важко. І людині, я не знаю, можливо, вона б сама захотіла щось розказати, а так запитувати, ну, мені здається, недоречно».

«Але наприклад, тільки не про її каліцтво. Ну розмови про все, лише тільки не зачіпати її каліцтво. Як це відбулося і так далі, якщо людина захоче, вона сама про це розповість, чому це відбулося».

При цьому, респонденти також зазначають, що оточуючі ведуть себе гірше за них самих. Вказують, що на їх погляд, літні люди є менш конструктивними у взаємодії з людиною з інвалідністю.

«Є такі бабульки, що їм цілий час щось не подобається, то їх така людина буде, чи дитина буде, і ситуація напружати. Проста ситуація, що хтось там голосно говорить, чи співає в тролейбусі, чи в маршрутці їх, це вже напругає. А коли така дитина істерично закатає, то я не мислю, щоб такі бабульки змовчали».

Також цікаво, що переважна більшість респондентів у ситуації, коли матері треба втішити дитину з інвалідністю в публічному місці відчують співчуття та рідше захоплення саме до матері, як тої, хто піклується про людину з інвалідністю, а не до самої дитини. Дитина як суб'єкт уваги ніби відсутня у відповідях респондентів.

«Я не буду показувати свій негатив. Я і так розумію, що матері і так нелегко дісталася в житті, щоб від мене їй якась була негативна реакція. Лояльність, людяність – це, в першу чергу, я думаю, ті аспекти, що допомагають нам бути людьми».

«Мамі виховувати дитинку з ДЦП, то це важче, ніж мамам просто, тому що, ну, наприклад, фізичний фактор. Ви мені, напевне, підказали, що це, напевне, захоплення, тому що це така сила духа повинна бути людини, щоб ще і бути там на позитиві і вміти заспокоїти, вміти навчити. Це велика сила».

«Ну, мабуть, співчуття до мами, ну, в першу чергу, співчуття, тому що мати хвору дитину, це, мабуть, найгірше, що може бути...Я б в такому разі найбільше співчувала мамі».

Щодо можливості народження дитини з інвалідністю в когось з близьких людей, то більшість респондентів сприймала б це як мужнє рішення родичів і декларувала по мірі можливостей допомогу для родини. Респонденти вважали б таке рішення родини важким, посилаючись на те, що в нашій країні таку дитину дуже важко «ставити на ноги». А також рекомендували заручатися максимальної підтримкою близького кола людей.

«Я поважаю такий вибір, це має бути велика сила всередині батьків, щоб доглядати цю дитину і не відмовитися від неї, тому що багато хто просто віддають таких дітей у дитячий будинок».

«Ну, я так думаю, що все залежить від пари, від жінки і чоловіка. Вони повинні вирішувати, зараз медицина на такому рівні, що це передбачиться все заздалегідь. Вони самі для себе повинні вирішити, чи зможуть вони».

«Я вважаю, що батьки, які виховують дітей з обмеженими можливостями - це справжні герої, по-перше. А ті люди, які їхні знайомі, які підтримують все це - справжні друзі».

Один респондент визнав, щоб запропонувати батькам дитини ще до моменту народження обдумати усі можливі ризики.

«Если люди колеблются еще, то в принципе, я считаю, как не жестко, то все-таки лучше не мучить ни ребенка, ни самих себя. Если можно что-то изменить».

1.2 Сприйняття людей з інвалідністю в оцінках людей з інвалідністю.

Аналізувалися відповіді респондентів на наступні питання:

1. Як Ви вважаєте, чи є люди з інвалідністю повноправними членами в сучасному українському суспільстві? Чому так/ні?
2. Як Ви думаєте, про що думає більшість людей, зустрічаючи людину з інвалідністю? Чому?
3. Якщо згадали негативні емоції - співчуття, сум. Як Ви до цього ставитеся? Чи хотіли б Ви, щоб інші люди сприймали Вас інакше? Як саме?
4. Як ви вважаєте, чи потрібна цілеспрямована інформаційна кампанія для населення, спрямована на роз'яснення, як правильно спілкуватися з людьми з інвалідністю? Що б Ви запропонували для цієї кампанії?

У відповідях респондентів від початку прослідковується вплив їх картини світу та ставлення до життя. Люди з інвалідністю, що не відчувають себе активним та дієвими, як правило літні, реагують відмінно від тих людей з інвалідністю, що зайняли стосовно свого стану дієву та проактивну позицію.

Тому частина респондентів сприймає ставлення до себе як байдуже, насторожене, наповнене зайвою увагою до зовнішніх проявів інвалідності. Рівними в суспільстві вони себе не відчувають.

«Люди ходять всі нормально, а тут «повзе» якесь чудо. Казали, як чудовище. Якщо не дивишся в дзеркало, не бачиш себе, то ще вроді... а як подивишся в якому ти зігнутому стані, самій противно»

« Я не можу ображатися, що до мене погано ставляться, скоріше байдуже».

У людей з інвалідністю очікування від суспільства занижені або відсутні, або поховані за шаром знецінення своїх потреб

«Нічого не хочу. Є такі, що вітаються, питають, щось допомагають, щось дають мені. Як сказати, що ще можна краще, щоб мені люди краще ставилися до мене. Хочу вам сказати, у кожного свої проблеми, здається, людина нормальна, але загляни туди в душу, у них свої проблеми».

Респонденти з більш активною життєвою позицією вважають, що люди з інвалідністю цілком є повноцінними членами суспільства в Україні

«Людина з інвалідністю в першу чергу є людиною, а потім вже є її інвалідність. Так говорить конвенція про права людини з інвалідністю. Взагалі, у нас Конституція говорить, що будь-яка людина має однакові права і обов'язки».

На їх погляд, відношення до людей з інвалідністю в країні покращується, в тому числі завдяки активній позиції самих людей з інвалідністю, які з'являються в публічному просторі, борються за свої права.

«Зараз люди краще відносяться до людей з інвалідністю. Мабуть, тому, що зараз люди саме з інвалідністю почали виходити на вулицю, якимось про себе казати. Ще завдяки інтернету теж. Ось, наприклад, у нас, я учасник театральної трупи у Запоріжжі, це єдина театральна трупа, де є люди на візку».

«Когда еще я поломался, а о вопросах доступности – вообще это была дикая тема – никто даже об этом и не слышал. Отношение социума было ужасное: люди подходили к тебе, начинали задавать неудобные вопросы, трогали, бросали удивлённые взгляды. Бывало так, что даже желали каких-то гадостей, каких-то дедушек-бабушек желали. Бывало даже говорили: «Это карма. Видно, это где-то ты или твои предки согрешили». Вот такое отношение было. Через это прошёл, и за 24 года я вижу своим взглядом, насколько изменилось отношение социума. Кардинально!».

Активність людей з інвалідністю, які доклалися до зміни суспільного ставлення відмічають і військові з інвалідністю.

«Я вам скажу більше, що люди з інвалідністю були ще до 2014 року, які такими народилися, і вони дуже багато зробили для адаптивного спорту і зробили для безбар'єрності в місті. То ми вже як ветерани, починаючи з 2014 року, з цим зіткнулися з ампутацією. Ті інвалідами народилися, а ми інвалідами стали. Тому багато з чим ми до них зверталися за допомогою, можна так сказати».

Переважним почуттями, які відчують до них люди, респонденти називають жалість, побоювання, іноді байдужість, які пов'язують з відсутністю в українці достатнього досвіду спілкування з людьми з інвалідністю. Декі респонденти навіть згадують радянськи часи та політику СРСР висилати людей з явною інвалідністю після війни

подали з великих міст, підкреслюючи, що доволі довго люди з інвалідністю не були частиною спільноти та не були нею унормовані. Деякі респонденти також згадують почуття захоплення, яке люди з інвалідністю можуть викликати в повсякденному житті у оточуючих, якщо демонструють або надзусилля, або суспільну користь.

«Ну, в більшості люди починають жаліти людей з інвалідністю, хтось їх побоюється, а хтось навпаки хоче прийти на допомогу, але це, швидше за все, через те, що люди не спілкувались з людьми з інвалідністю».

«До своєї інвалідності я бачив інших людей з інвалідністю, ну якщо видима інвалідність. Перша думка була така, ну, не що за інвалідність, а де він цю інвалідність отримав. Ну, шкода людину було. Я думаю, суспільство так само жаліє».

«Захоплюються людьми з інвалідністю, коли бачать, як вони долають перешкоди, як вони стараються організувати себе і інших людей, наприклад, поїхати в якісь поїздки. Плетуть сітки для ЗСУ».

Жалість дійсно є для людей з інвалідністю неприйнятним почуттям стосовно них. За проявів такого почуття, їм складніше будувати спілкування, або просити про допомогу. Особливо жалість дратує респондентів-військових. Замість проявів жалості люди з інвалідністю воліли б бачити дієву допомогу. Якщо людина не зряча, щось підказати та пояснити, якщо має фізичні труднощі - допомогти їх вирішити.

«Я взагалі хотів би, щоб мене не вважали інвалідом і не бачили, що я інвалід, не жаліли».

«Раньше это было удивление, жалость. Кстати, больше всего вот эта жалость и бесила, больше даже, чем негативное отношение. Вот именно жалость бесила. Нам не надо жалости, мы не требуем жалости».

«Коли жалість проявляють? Я кажу, що я така сама людина, як і ви, не треба мене жаліти, просто допоможіть, якщо маєте можливість. Наприклад, підказати, який світлофор наразі, або зорієнтуватись, якщо десь загубилась».

Окремо складним є питання допомоги людині з інвалідністю, серед респондентів нема єдиної думки як правильно суспільство має допомагати людині з інвалідністю. Проактивна частина респондентів каже про те, що коли така допомога потрібна вона самі попросять їм допомогти, а ось поміч без прохання виглядає як настирливе втручання і прояв все тієї жалості та відношення як до неповноцінної людини.

«Звичайно, коли бачать людину таку, вони намагаються допомогти. Наприклад, я колупаюся у сумці, мені кажуть: «Може потримати?» Я кажу: «Ні». Або я щось роблю, вони хочуть допомогти, я кажу: «Ні». Як кажуть американці (в них є гарні слова), «I can do it by myself». Тобто вони намагаються допомогти. Це класно, я не спорю, але поки ще не треба. Хай я сам попрошу про допомогу».

Іноді допомога стає навіть насильницькою, коли бажання допомогти не має жодного відношення до реальних потреб людини з інвалідністю.

«Піднімалась я наверх, йшов хлопець, запитав чи допомогти мені, ну, він може і випивший був, звичайно, якби не випивший, він би так не сказав. «Я хочу допомогти», ну чим ти мені допоможеш? Ти ж мене на руки не візьмеш, мені треба йти. І що ви

думаєте, він присідає і починає мене піднімати. Я за перила вцепилась, куди піднімати, 73 кг, по сходах... це нереально, по сходах підняти хвору людину, думати, що можна її нести, це нереально. Впаде сам і мене ще вб'є».

Що ж стосується допомоги, то іноді люди з інвалідністю хотіли б її отримати, але просити про неї їм соромно. Це стосується також військових, для яких обмеження їх фізичних можливостей, що сталося не так давно, стає окремою психологічною проблемою.

«Я скажу про себе: але боюся когось щось попросити. Я намагаюсь через себе переступити, щоб попросити допомогу – не в плані грошей, в плані саморозвитку: якщо є людина з інвалідністю, яка планує бізнес або планує вчитися на ІТ-спеціаліста, або треба допомогти іншому ветерану, який приходить до тебе за допомогою, і ти знаєш, що для того, щоб йому допомогти, треба піти до депутатів міської ради, і ти підеш туди (в них просять про цю допомогу). Тобто я через себе переступаю і прошу про допомогу».

«Треба іноді без слів допомогти. Якщо бачать, що людина потребує допомогти, навіть у трамвай сісти, допустимо, палички там взяти чи сумочку».

Щодо важливості інформаційної кампанії стосовно людей з інвалідністю більшість респондентів погоджуються, що вона потрібна і важлива. Вважають, що їм самим варто до таких кампаній активно долучатися. Респонденти також наводять приклади того, що такі кампанії вже ведуться, але вважають за потрібне вивести певні найважливіші правила етикету, які дозволять позбутися найбільш невдалих способів комунікації

«Треба, щоб люди з інвалідністю самі про це говорили. Про себе, про складнощі. Щоб люди, у яких немає вад зі здоров'ям... наприклад, усюди є сходинки, бордюри, щоб люди знали, що деяким людям це незручно. Якби люди з інвалідністю більше казали про те, що їм потрібно, то і люди без інвалідності, напевно, більше б на це увагу звертали».

«В принципі, громадські організації проводять такі роботи, але, зважаючи на те, що дуже багато років суспільству розповідали, що людей з інвалідністю немає, навіть окремо селили їх. Дуже важливо проводити такі кампанії».

2. ЗАГАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2.1 Загальне ставлення суспільства до людей з інвалідністю в розумінні людей без інвалідності.

Оцінювалися відповіді респондентів на наступні питання:

1. *На вашу думку, як українське суспільство ставиться до людей з інвалідністю? Чому?*
2. *Якщо згадають про військових, запитати: Чи існують відмінності у ставленні до них і військових? В чому це проявляється?*
3. *Як Ви вважаєте, чи існує відмінність у ставленні до людей, які мають видимі ознаки інвалідності від тих, у яких вона не проявляється зовнішньо?*
4. *А щодо людей з ментальною інвалідністю (з синдромом Дауна, аутизмом, розумовими порушеннями) – відрізняється ставлення?*
5. *На Вашу думку, в яких сферах існує дискримінація людей з інвалідністю? В чому вона проявляється?*
6. *Чи чули ви термін «інклюзія»? (Примітка: інклюзія - процес реального включення людей з інвалідністю в активне суспільне життя)*
7. *Якщо не знають – пояснити термін і запитати, як вони розуміють «включення людей з інвалідністю в суспільне життя»*
8. *Чи існують бар'єри для повноцінного включення людей з інвалідністю в соціальне життя? Якщо так, в чому вона проявляється? В яких сферах?*
9. *Чи однакові можливості для повноцінного життя мають цивільні люди з інвалідністю та військові з інвалідністю? Чи має хтось із них кращі можливості? Якщо так, то в яких сферах? (грошові виплати, прихильніше ставлення оточуючих, зайнятість, тощо).*
10. *Що б Ви запропонували для вирішення проблеми включення людей з інвалідністю в суспільне життя?*

Більшість респондентів вважає що ставлення до людей з інвалідністю в суспільства скоріше байдуже та нейтральне, а війна, щоденні загибелі військових та травмування, велика кількість людей з видимою інвалідністю на вулиці, викликає звикання до такого стану речей.

«Зараз, на фоні війни, ми розуміємо, що людей з інвалідністю стає кожного дня все більше і більше, це військові. Люди стали більш холодними до таких ситуацій, і вони не викликають в них взагалі ніяких емоцій. Для нас, ну те що я бачу наприклад, у себе в місті, я бачу коли йдуть військові, наприклад з такими травмами, які ми

розуміємо, що це інвалідність. Ну я нічого не бачу зі сторони людей взагалі, ніякої реакції. Подивилися - пішли далі».

«Наше суспільство нейтрально відноситься, мабуть прохолодно до цих людей, бо наприклад йдеш, десь сидить інвалід, і просить допомогу собі, не хватає на прожиття, і скільки людей йде, одиниці щось можуть допомогти людині, а так відвертаються, і все».

Респонденти зауважують що таке холодне ставлення може бути реакцією на незнання як себе правильно вести та певною повагою до кордонів людини. Зайва увага трактується респондентами як щось, що може принизити людину з інвалідністю, особливого військового.

«Ми стаємо такими трохи холодними, але з другої сторони, ну можливо та людина не потребує такого надмірного тепла зі всіх сторін. Інколи їй потрібно трохи холоду, а тепло повинно бути від тих людей, які є в найближчому оточенні».

Щодо емоцій респондентів то переважають жалість, співчуття та страх, повага до тих з людей з інвалідністю, які роблять зусилля щоб вести максимально нормальний з точки зору суспільства спосіб життя. Людина з інвалідністю яка привертає увагу до свого статусу трактується скоріше негативно.

«Жалость и страх чувствуют. Страх тоже. Люди анализируют эту ситуацию и боятся, чтобы с ними и с их родственниками такого не происходило. И жалеют такого человека. Это не самые плохие качества. Но все-таки лучше, когда к инвалидам бы относились, как к равным».

«Разные отношения. Есть уважительное отношение к инвалиду, который молча так вот сравнивает себя с обществом, а есть, которые кичатся своими какими-то льготами. Понимаете, но это надо как-то делать так, чтобы не ярко выражено».

Частина респондентів, навпаки, відчуває вагомі зміни, що відбулися в суспільстві щодо сприйняття та ставлення до людей з інвалідністю. Проте вони вважають, що таку саму роботу не проробила держава, яка продовжує не надавати гідні послуги людям з інвалідністю, в першу чергу не облаштовуючи для них громадські простори. Таких респондентів надихають надзусилля людей з інвалідністю, які мають долати перешкоди в повсякденному житті і роблять це не здаючись.

«У мене така думка, що суспільство намагається якось допомогти цим людям. Ну, я от бачу, даже по своему місту з'являється багато пандусів там, в громадських місцях, в громадських транспортах, біля під'їздів».

«Якщо ти бачиш, як людина на візочку і не здалася, і вона займається спортом, піднімається до параолімпійських ігор, це, ну, дуже надихає. Особисто мене дуже такі приклади надихають. Це така ж енергетика в тих людей доходить, що ти думаєш, боже, твої проблеми, то це якась дрібниця в порівнянні».

«Держава, взагалі скільки вона існує, вона дуже мало приділяла цьому уваги. А люди у нас як люди, вони співчують, вони наддадуть допомогу яку треба, десь

збирають гроші на лікування, деś допоможуть пересісти в трамвай чи в тролейбус. Люди у нас добрі».

Респонденти вчергове звертають увагу на те, що для конструктивного спілкування з людьми з інвалідністю їм бракує певних комунікативних компетенції, особливо, коли це стосується військових.

«Не вистачає інформації, як себе поводити. Тобто, люди бояться щось зробити не так, щось сказати не так, бути незрозумілими або образити людину. І тому намагаються багато людей триматися подаль від цієї ситуації, просто бояться або образити людину, або зробити щось не так через незнання».

Усі без виключення респонденти констатують відмінність у ставленні до людей з інвалідністю, які набули інвалідність під час війни. Військові з інвалідністю сприймаються як ті, що заплатили ціною власного здоров'я за суспільний добробут, а тому усі члени суспільства мають цей борг повертати у різний спосіб.

«Звичайно, це удвічі більше поваги,, коли ти бачиш військового без кінцівки, це така повага, це таке, ну просто, я не знаю, вдячність і повага, ну, тому що ти розумієш причину».

«Хочеться підійти просто, просто подякувати кожному з них, розумієте, тому що коли бачиш молодих хлопців, які, ну, на відміну від інших, могли кудись там сховатися, виїхати, правда, але він пішов на фронт, то, звичайно, тільки повага, вдячність і шана велика».

«Це дійсно є жертвовність і ця людина цю інвалідність отримала не по тому, що вона хотіла стати інвалідом, а тому що вона несла цінності і ідеали, які підтримує ціле суспільство».

«Можливо ці хлопці і не хотіли йти воювати, але вони пішли і постраждали щоб ми тут жили в мирі. Вони заслуговують на гідне ставлення».

Багато респондентів підкреслюють, що на відміну від людей з інвалідністю від народження, люди з інвалідністю, які ще нещодавно мали повне здоров'я, жили життям людини здорової, були умовними «нами», а тому, на погляд респондентів переживають свою інвалідність більш проблемно та трагічно. Також є респонденти, які згадують, що цивільні люди з інвалідністю можуть набувати інвалідності ведучі несхвальний спосіб життя, чого точно, на їх думку, не може статися з військовими.

«Тут дивишся на солдата, і ти не знаєш, чи в нього хтось є, чи нема, і він раптово остався без нічого. Можна сказати, що втратив половину життя».

«Якщо людина не є військовими, то її інвалідність могла бути само собою або в причині діяльності тієї людини. Бо є багато людей, які ведуть таке життя, яке потім веде їх до інвалідності. А от відносно військових, це дійсно жертвовність».

«Я хочу сказати, наприклад, коли дитина родиться з якимись вадами, то це одне питання. Ця дитинка, вона поступово звикає до свого становища, вона якось пристосовується. А коли молоді люди пішли на війну, вони до цього були здорові, в них було звичайне життя, нічого не обмежене, це ж драма».

Спектр почуттів до військових інвалідів інший. Це: повага, шана, визнання вкладу в перемогу, вдячність, захват. До військових з інвалідністю респонденти також можуть відчувати жалість. Але вважають її відверто негативним почуттям, більш негативним, ніж у випадку з цивільними людьми з інвалідністю. Впевнені, що військові цієї жалості не терпітимуть, а тому часто вважають за доцільне взагалі не демонструвати своє відношення, замінюючи його на «холодність».

«Люди військові, вони більш холодні, вони не потребують того, щоб ти там підходив, показував якусь жалість чи співчуття. Але єдине, що ти можеш зробити, і для мене це правильно, ти можеш підійти і сказати дякую. Тому що ця людина втратила ногу, руку захищаючи в першу чергу, твою країну. І я вважаю, що від того, що ти підійдеш на вулицю і подякуєш, в тебе корона з голови не впаде. Але чомусь люди того не роблять. Військовим не стільки потрібна, якась жаль до них співчуття, їм потрібно розуміти ось тут, що так сталося не дарма, щоб про це не забути».

Респонденти відмічають що військові з інвалідністю рідше ведуть себе як люди з інвалідністю, навіть коли мають очевидні травми та ушкодження, вони почувають себе та поведуться інакше.

«Треба було хлопцю на одній нозі в лікарні двері відкрити, а я сам вийшов з зашитою рукою, я не міг навіть зрозуміти, що робити, але я кричу до нього, що я зараз тобі допоможу, відкрию двері. При цьому дивлюся в нього одна нога і він собі задоволено скаче, навіть себе не відчуває якоюсь там особливою людиною».

Деякі респонденти відмінний статус військового з інвалідністю та почуттів, які він викликає в суспільстві сприймають з певним невдоволенням.

«Людина у військовій формі, вона вже отримує певний такий моральний карт-бланш. Значно більший карт-бланш, ніж, скажімо так, людина, яка просто сидить там собі, цивільна у візку. Людину у військовій формі з інвалідністю пропустять значно швидше, ніж, скажімо так, цивільну з інвалідністю. Є таке відчуття від цього похабне».

Ставлення до людей з прихованою інвалідністю за думкою респондентів не відрізняється від ставлення до здорової людини, такими ж є і очікування щодо цієї людини. Саме це, на думку респондентів може викликати напруження та конфлікт. В ситуаціях, коли людина з невидимою інвалідністю застосовує свої права, як то право на безкоштовний проїзд, пріоритетне паркування тощо. Це натикається на нерозуміння суспільства. Яке підозрює, що людина «купила корочку». Особливо часто, на думку респондентів це трапляється коли людина з прихованою невидимою інвалідністю молода. При цьому самі респонденти усвідомлюють, що доволі великий спектр інвалідностей може не мати зовнішніх проявів.

«Звичайно, що ставлення відрізняється, бо люди не бачать, тому й не переймаються цим».

«В транспорті, в маршрутках едешь, и есть с инвалидностью, молодой парень, он показывает инвалидность, так на вид не скажешь сразу, что у него какие-то

проблемы. И тот же водитель, он реагирует достаточно остро, ну, как-то так, ну, проходи, но, я не рад этому. То есть, вот в этом, конечно, есть проблема».

«Щодо людей з фізичними вадами, в яких видно, наприклад, відсутність якоїсь кінцівки або ще щось - це співчуття, допомога, розуміння. Якщо у людини є розмові, якісь особливості, ну, я часто спостерігаю, що людям це не подобається. Роздратування, зайва увага, люди дивляться, їм не подобається».

Більшість респондентів визнають, що відношення до людей з ментальною інвалідністю і в суспільстві, і в них особисто гірше, ніж до людей з іншими формами інвалідності, більш обережне. Часто вони очікують що цей досвід буде негативним та загрозливим. Ці люди виглядають в очах респондентів непередбачуваними та часто ще й агресивними.

Базові емоції, які переживають респонденти у випадку контакту з людиною з ментальною інвалідністю – страх, відчуття загрози, непевність, бажання відсторонитися, почуття незручності.

Якщо говорити про суспільство в цілому, то на думку респондентів воно нечутливе та жорстке до таких людей і в цілому ставиться до таких людей негативніше, ніж самі респонденти.

«С осторожностью отношусь, больше с осторожностью, из-за того, что не знаешь, как к ним, если что, даже общаться, или, плюс, не знаешь особенностей. Этот человек может быть агрессивным, может не быть агрессивным. Но, я думаю, все равно, мне кажется, я так встречаю, что намного больше с осторожностью люди смотрят на это все».

«Як на мене, я трошки таких людей остерігаюся, якщо така якась прихована психічна, ну, прихований психічний негаразди. Розумієте? Тому що не знаєш, що від нього чекає. Ну, чесно кажучи, я, ну, з такими людьми трошечки, ну, ну так, обережно, обережно, трошки на відстані, тому що, ну, я вважаю, що це трошки люди, ну, якісь непередбачувані».

«Звичайно, до людей з психічними відхиленнями ставлення суспільства відрізняється у гіршу сторону, чим до людей просто з фізичними відхиленнями. Тому що важче з ними спілкуватися і до них важче достукатися і викликати реакцію у відповідь. Тому, скоріше, там, педагоги, чи лікарі, чи якісь підготовлені люди з ними спілкуються, розуміють їх більше психічно, а ми просто дуже часто не розуміємо, як з ними спілкуватися, як знайти до дитини чи до людини якийсь вірний такий підхід, щоб не травмувати».

Якщо мова йде про дітей з ментальною інвалідністю ставлення респондентів і їх уявлення про ставлення до таких дітей суспільства, стає більш позитивним. Це пов'язують з тим, що діти з ментальною інвалідністю навчаються в інклюзивних класах, їх видно і суспільство до них при звичаїлося. До того ж респонденти частіше бачать дітей з ментальною інвалідністю в повсякденному житті.

Деякі з них згадують дітей та дорослих з синдромом Дауна і те, що вони не агресивні, а досвід взаємодії з ними сприймається як позитивний. Більш того, така людина має всі можливості повноцінного життя.

«Такі діти навіть ходять в нормальні класи, інклюзивний клас, вони займаються з звичайними дітьми, як звичайні діти. Не так, як наприклад щоб людини дійсно видимий якийсь дефект, там спеціальні інтернати є для них. А от такі захворювання, як ви сказали, в звичайних класах з звичайними нормальними дітьми вчаться такі діти, проблеми не бачу».

«Це такі «сонячні діти» їх називають, діти з синдромом Дауна, вони тому сонячні що добрі дуже, я не відчуваю від них якоїсь особливої загрози»

Меншість респондентів зауважує, що люди з ментальною інвалідністю мають сприйматися як рівні, а їхня поведінка зумовлюється особливостями функціонування психіки, які треба розуміти. Деякі приводили з власного досвіду приклади успішної соціалізації людей з певними ментальними діагнозами.

«Мій професор по соціології в університеті, це була жінка з синдромом Дауна. В неї теж був неповний набір хромосом. Але вона стала професором і викладала для 90 студентів у великій залі, і нічого їй не заважало. Можливо, єдине, що я там помітив, що в неї трошки вади самого скелетного розвитку. Ну трошки шия не така висока, як у нормальних людей, але взагалі повноцінна людина».

Щодо дискримінації людей з інвалідністю, то респонденти називають наступні її види:

- Дискримінована мобільність людей з інвалідністю та можливість пересуватися вільно за межами оселі.

«Ми починаємо з того, що людина виходить зі своєї квартири, ну і, скажімо, так спінальники, у них майже немає шансів пересуватися містом. І не тільки Харковом, а взагалі. Україна просто не пристосована до таких людей».

«людині, яка на інвалідній колясці, йому важко пересуватися по місту. Я вже мовчу, що у нас багато магазинів, багато під'їздів не мають, як мінімум, нормального заїзду, а в кращому випадку він зроблений просто для галочки, так, що туди не кожен залізе без інвалідної коляски. Бувають такі круті і незручні, що неможливо. Тобто, це як би одразу б'є по ним, що вони не можуть виїжджати з дому, як би жити повноцінним життям».

- Відсутня архітектурна доступність до об'єктів публічного простору.

«Люди з фізичною інвалідністю не можуть деякі послуги отримати через те, що, так, оці там пандуси не пороблені».

«У нас навіть в лікарні травматолог приймає на третьому поверсі, і ліфта немає, як туди добиратися людині з інвалідністю - незрозуміло. В кінотеатр піти, в ресторан - їм немає доступу».

- Дискримінація при пошуку роботи та працевлаштуванні. Остання особливо відчувається за думкою респондентів до осіб з ментальною інвалідністю. Крім того, працевлаштування людей з інвалідністю на думку респондентів часто носить номінальний характер – людей беруть на роботу, щоб виконати квоту, людина не ходить на роботу, не реалізує в повноті свій потенціал та не соціалізується, але отримує мінімальну заробітну платню за те, що значиться серед робітників.

«У нас завод и есть обязательство перед государством брать инвалидов. Были случаи, у нас в охране труда парень работал, у него не было половины руки. Но он это нормально воспринимал, все вместе ходили, смеялись. А вот недавно парень пришел молодой с аутизмом, отработал неделю и, пришлось распрощаться с ним, в виду опасности работы у нас с оборудованием. Ну, не понятно, что от него можно ожидать».

«Государство выделяет специальные квоты, чтобы принимали людей с инвалидностью. Но многие работодатели вообще не принимают людей, а просто, как бы, берут трудовую книжку, отмечают, что человек такой работает, выплачивают ему минимальную зарплату. Но это, как бы, явная дискриминация. Или просто на работу могут не принимать, выгоднее работодателю заплатить штраф».

- Дискримінація щодо отримання освітніх послуг, яка переплетена з дискримінацією щодо свободи пересування. Навіть при створеній умові навчання, люди не можуть дістатися місць навчання із-за браку можливостей, або з місця навчання не забезпечені персоналом та обладнанням потрібним, щоби людина навчалася повноцінно..

«Я знаю багато таких дітей, про які в нас казали, з аутизмом, з синдром Дауна, вони потребують спеціальних людей, які мають бути біля них. Але, ну часто ці люди отримують малу зарплатню, і є дуже багато незайнятих вакансій, і ті діти залишаються без допомоги. Тобто, вони отримують неякісну освіту, тому що немає згоди людини, яка готова їм допомагати».

Окремо респонденти розмірковують над тим, як війна вплинула на працевлаштування людей з інвалідністю.

Частина з них передбачають професійну дискримінацію військових з інвалідністю. Для яких закритося можливості працевлаштування там, де весь час потрібно бути на ногах, швидко пересуватися, піднімати важке. В тих, хто повертається з війни з фізичною інвалідністю, деякі респонденти бачать також людину за замовчуванням невірноважену психічно, тож, на їх погляд це також буде заважати гідному працевлаштуванню.

«Коли хлопці приходять з фронту, це така проблема надвігається на все суспільство. Тому що це були до війни здорові молоді чоловіки, які могли б там у будівництві працювати, а тепер вони в силу івалідації того не можуть. І мені здається, це дуже і психічно буде, ну, дуже на них відобразатися. Тому просто, я думаю, що не стільки дискримінація, ну, така, як то кажуть, тому що роботодавці такі негідники, а просто є такі професії, в яких є природні обмеження, а не злий замисел».

Також деякі респонденти відмічають, що навпаки війна підштовхнула роботодавців користуватися можливостями, як надає статус інвалідності

«Есть работодатели, которые пользуются этими привилегиями инвалидов. В частности пассажирские перевозки за границу. Сейчас очень много водителей, практически все, которые имеют вторую группу или первую могут свободно

пересекать границу. Возят людей, грузы. Тут, конечно, работодатели, наоборот ищут таких людей».

Більшість респондентів чула та розуміє сенс слова «інклюзія», але в досвіді пов'язує його переважно з навчанням в інклюзивних класах. Оцінюють цей досвід позитивно. Спиратися на досвід інклюзії поза шкільною освітою їм складно, в одиничних випадках респонденти також згадують позашкільне навчання молоді з інвалідністю, яке адаптує її до повсякденного життя.

«Для мене ця інклюзія – це певна якась соціалізація. От наприклад, в нас на роботі є окремий проект, який займається з дітками з ДЦП, з аутизмом, і вони вчать їх, наприклад, як ходити в магазин з батьками, як в шафці класти речі, як зав'язувати кросівки, вчать їх елементарних речей».

Зустрічаються також респонденти, які вважають що інклюзія має бути обмеженою, не всі люди з інвалідністю мають бути однаково залучені в соціальне життя. Мова зазвичай йде про людей з ментальною інвалідністю.

«В більшості випадків я згоден. Але, на жаль, бувають моменти, коли дитинка, у неї вади розвитку психічні такі, в яких, як вам сказати, мені важко, жаль того вчителя, жаль те оточення, тому що дитина, вона не зможе просто жити в тих умовах, які їй надають. Тут є особливості, чисто психологічні цієї дитини. Так повально всіх включати в цей процес, мабуть, не варто було б».

Для більшості респондентів бар'єри щодо повноцінної залученості людей з інвалідністю в суспільне життя співпадають з напрямками дискримінації, наведеними вище.

Проте частина респондентів приділяє увагу і соціальним бар'єрам. Вони говорять про малу поінформованість суспільства і відсутність розуміння того, які потреби мають люди з інвалідністю, особливо, якщо мова йде про людей з ментальною інвалідністю. Саме відсутність розуміння що саме зараз відбувається з людиною в якій аутизм, або важка форма ДЦП призводить до того, що пересічної людини виникає страх та відторгнення перед людиною з інвалідністю в її важких формах.

«Людям з інвалідністю не вистачає розуміння, хто не стикався, чи не бачив...ну як їх розуміти. Був приклад з транспорті, коли людина не розуміла, що якщо дитина з ДЦП, вона робить все те що вона хоче на своє бачення, і вона не розуміє нас з вами. А часто люди кажуть - ось угомоніть свою дитину, ви ж знаєте, як впливати на нього».

На питання чи мають цивільні та військові люди з інвалідністю однакові можливості та пільги в суспільстві, думки респондентів розділилися.

Більша частина респондентів вважає, що військові, як люди, які віддали своє здоров'я за Батьківщину мають отримувати від суспільства та держави більше уваги, допомоги та підтримки. Але по факту сьогодні отримують її менше. Респонденти вказують на складності зняття з військової служби по інвалідності, принизливе проходження ними довгих щорічних медкомісій та бюрократизацію.

«Тобто ті люди, які були вчора нормальними членами спільноти, пішли віддали своє здоров'я за цю країну, не мають можливості жити тепер повноцінною життям, і ніхто їм це не компенсує – це виглядає вкрай несправедливим».

При цьому в самих військових, вони бачать проактивну дієву групу, яка точно зможе ефективно допомагати собі самотужки, принаймні, краще, давати собі раду, ніж цивільні люди з інвалідністю.

«Мені здається, військові – це люди активні, рішучі. Вони постоять за себе. Допустимо, якщо будуть якісь бар'єри для їхньої реабілітації в спільноті, то вони підуть далі, на пролом. Звичайні громадяни з інвалідністю більш терпеливі, вони вже змирилися, що не так особливо до них відноситься, як би їм хотілося, наприклад».

«Стосовно військових, це буде якийсь там, знаєте, ветеранське, ну, таке об'єднання, тобто, один одному буде допомагати. Тобто, воно і буде більше за рахунок організованості. Це об'єктивно».

Також респонденти бачать для військових з інвалідністю більше шансів працевлаштування, вони вважають військових більш само організованими, тими, хто зможе створити бізнеси для себе та інших.

«Ну, как бы в сферах устройства на работу, это будет однозначно, у них больше привилегий. Потому что военные - это люди, в основном, все молодые и здоровые. Они еще не привыкли к своей инвалидности. И надо будет их в первую очередь поддерживать. Потому что не только они физические инвалиды, но и психическую сторону, никто же ее не отменил. Они же такие психические травмы, которые несоизмеримы ни с чем получили».

«Військові, вони більш організовані, вони можуть створити, ветеранські спілки, будуть займатися бізнесом якимось, наприклад, як Піцца Veterano. Можливо, їм буде трошки легше саме в своєму такому середовищі, вони будуть допомагати більше одне одному».

Серед респондентів знову повторюється страх виникнення психічних вад і травм серед військових. Їх виникнення або негативну динаміку існуючих, респонденти пов'язують з ситуаціями, коли військові з інвалідністю не зможуть знайти роботу, або у випадку, коли не будуть мати до неї стимули, отримуючи взамін соціальну підтримку від держави.

«Если человек не будет реализован ни в учебе, ни в производстве, может происходить психическая травматизация. Те, кто пережили и Афган, и Чечню, и у многих были психические травмы, и молодые ребята сломались, даже не имея травм, а имея только психическую травму. Потому что мы все жили в мире, и у нас совсем не такая закаленная нервная система, к тому, что сейчас приходится переживать ребятам».

«Як на мене, якраз соціальні виплати, як такі, якщо вони єдині що є у військового - це дуже поганий шлях. Бо, насправді, таке вже країна проходила після Афганської війни, коли ті, хто отримали інвалідність там, вони просто отримали купу соціальних пільг. Тобто, якраз цим їх і не включали у суспільство. Тобто, суспільство відкуповувалось, скажімо так. А в нашому випадку, ми таке собі не зможемо дозволити, бо, ну, всі розуміють, який масштаб цього буде».

Частина респондентів вважає що повернення з фронту військових з інвалідністю буде призводити до розколу в суспільстві, оскільки люди які постраждали на війні будуть мати доволі багато гучних претензій до тих, хто був цей час в тилу. Цих претензій відверто бояться учасники -чоловіки.

«Я гадаю, що взагалі зараз, на жаль, що зараз буде розкол стосовно цього в суспільстві, і великий розкол, поясню, думку, тому що люди з інвалідністю були завжди, а зараз багато хто повертається з фронту, і є такі люди, що і до себе самі потребують такого відношення, типу, ну, я ж, ти тут був, ну, просто, до цивільних людей, ти ж тут був, а я служив. Це перший розкол такий. А це стосується і людей з інвалідністю так само. Тобто, у тебе ж просто, а я тут на війні був, я тут тебе захищав, поки ти там на дивані сидів, лежав. Я гадаю, що це буде великий розкол, велика проблема для нашої країни».

Пропозиції респондентів щодо залучення людей з інвалідністю в суспільне життя стосуються і держави, і суспільства і самих людей з інвалідністю.

Щодо держави, респонденти пропонують прийняття спеціальних законів, які б полегшили життя людей з інвалідністю, створення комітету в парламенті у справах людей з інвалідністю, або навіть профільного міністерства. Частина респондентів вважає за потрібне, щоб такі структури очолювали люди з інвалідністю, які краще за інших розуміють проблеми, з якими стикається людина з інвалідністю по життю.

Другою важливою ідеєю для держави є створення класифікатора професій та центра зайнятості для людей з інвалідністю, де б вони могли отримати консультацію з профорієнтації, визначити які роботи їм цікаві і можливі до виконання, можливо одразу побачити наявні вакансії та податися на них.

«В Верховній Раді, я вважаю, повинен бути комітет з прав інвалідів, який очолював би, ну справжній інвалід, реальний, якого видно».

«Мне кажется, надо какие-то учетные уровни работы создавать. И какие-то центры занятости, допустим, перенаправляли людей с ограниченными возможностями на такие учетные работы. То есть, человек может и деньги заработать, и не выкладываться полностью физически».

Щодо суспільства, респонденти визнають, що і їх власний, і суспільний досвід недостатній для того, щоб гармонійно включати людей з інвалідністю в суспільство. В них бракує знання про різні види інвалідності, про те, що переживають люди з інвалідністю, з якими проблемами стикаються, що їх дратує. Особливо це стосується на думку респондентів, військових з інвалідністю, перед якими стоїть також задача повернутися до цивільного життя. Вирішувати ці проблеми вони вважають за потрібне через курси, які поширюють інформацію про людей з інвалідністю, навчальні програми.

«Люди мало стикалися з такими людьми і вони дійсно не знають, як себе поводити і як до цього ставитися».

«Мені здається, багато людей просто бояться до них якось підійти, щось зробити, якось до них заговорити, і вони просто не знають».

«Потрібні якісь освітні програми для населення, які будуть контактувати з людьми з інвалідністю. І якщо це військові, то для них теж потрібна якась адаптація, щоб вони звикли до цивільного життя і згадали, як спілкуватися з цивільними людьми».

«Важливі освітні програми, щоб люди розуміли ситуацію, що це такі ж люди, просто вони мають свої особливості, щоб вони не боялися. Бо є багато різних видів інвалідності. Це і ментальні, і фізичні. Про це люди мають знати. І для цих людей, що мають особливості, мають зроблені всі умови, що мають і пандуси, і ліфти, просто щоб вони фізично могли пересуватися. І люди, які навколишні, що їх, скажімо, оточують, вони розуміли ситуацію, що потрібно полярно відноситись, коректно, бо це такі ж самі люди».

Щодо самих людей з інвалідністю, то респонденти вважають за потрібне надавати таким людям системну психологічну допомогу, особливо це стосується людей, що повертаються з війни.

«Я вважаю, що треба більше психологів, тому що зараз буде дуже важко адаптуватися тим, що з фронту приходять. Так само і ті, що з дитинства отримували якусь інвалідність, є деякі, дуже соціальні, а інші в собі все тримають. Тобто, в нас не вистачає, як за кордоном, психологічної підтримки людям з інвалідністю».

2.2 Загальне ставлення суспільства до людей з інвалідністю в оцінках людей з інвалідністю.

Оцінювалися відповіді респондентів на наступні питання:

1. *На вашу думку, як українське суспільство ставиться до людей з інвалідністю?*
2. *Якщо згадають про військових, запитати: Чи існують відмінності у ставленні до них і військових? В чому це проявляється?*
3. *Як Ви вважаєте, чи існує відмінність у ставленні до людей, які мають видимі ознаки інвалідності від тих, у яких вона не проявляється зовнішньо?*
4. *А щодо людей з ментальною інвалідністю (з синдромом Дауна, аутизмом, розумовими порушеннями) – відрізняється ставлення?*
5. *На Вашу думку, в яких сферах існує дискримінація людей з інвалідністю? В чому вона проявляється?*
6. *Чи існують бар'єри для повноцінного включення людей з інвалідністю в соціальне життя? Якщо так, в чому вона проявляється? В яких сферах?*
7. *Давайте поговоримо про ваші можливості в різних сферах, наприклад працевлаштування.*

Якщо можуть працювати: Чи працюєте ви зараз або чи хотіли б Ви влаштуватися на роботу?

З якими проблемами Ви стикалися під час роботи/ працевлаштування?

Чи розглядали можливість займатися підприємництвом? Якщо займалися або є підприємцем: з якими проблемами під час ведення свого бізнесу стикалися через свою інвалідність?

8. *Що б Ви запропонували для вирішення проблеми працевлаштування для людей з інвалідністю?*

9. *А як щодо дозвілля (заняття спортом, відвідування закладів харчування тощо): чи маєте Ви змогу проводити своє дозвілля так, як хочете? Якщо ні, то: це через особисті причини чи зовнішні обставини?*

З якими проблемами Ви стикалися під час дозвілля?

10. *Що б Ви запропонували для покращення можливостей проведення дозвілля для людей з інвалідністю - заняття спортом, відвідування закладів харчування тощо?*

11. *Поговоримо про можливості медичної реабілітації – як ви оцінюєте свій доступ до неї?*

З якими проблемами Ви стикалися?

12. *Що б Ви запропонували для покращення доступу до реабілітації для людей з інвалідністю?*

13. *Як Ви вважаєте, чи потрібна людям з інвалідністю додаткова психологічна підтримка?*

14. *Чи зверталися Ви за допомогою до психолога? Якщо ні, то чому? Якщо так, то як оцінюєте надану допомогу?*

15. *Що б Ви запропонували загалом для вирішення проблеми включення людей з інвалідністю в активне суспільне життя?*

Більшість респондентів, особливо ті, що мають проактивну життєву позицію вважають, що відношення суспільства до людей з інвалідністю суттєво покращилося, окремо відмічають, що більш молоді люди є також більш толерантними, вони частіше ввічливо пропонують допомогу, можуть зорієнтувати, менше дистанціюються.

«Зараз з початком війни люди стали уважними, дуже часто підходять, пропонують допомогу. Суспільство міняється, навіть іноді підходять діти, років 10-12, запитати чи потрібно провести, перевести через дорогу. Виходить, той період, люди, що жили за радянського союзу подорослішали, а зараз приходить нове покоління, яке по-іншому виховується, інше ставлення. Навіть зараз у підручниках для молодшої школи вивчають хто такі незрячі люди, є книжки, тактильна плитка. Тобто, суспільство, слава богу, міняється».

Щодо ставлення до військових з інвалідністю, то і самі військові і не військові респонденти відзначають, що військові зараз перебувають у фокусі уваги суспільства. Ця увага більшою мірою позитивна, але зустрічаються і агресивні випадки в стилі «Я тебе туди не посилав». Невійськові респонденти вважають що військовим з інвалідністю внаслідок нещодавно отриманих травм на війні, набагато важче адаптуватися до життя у суспільстві, вважають що допомога їм сьогодні більш потрібна, ніж іншим.

«Думаю, що військовим та людям з набутою інвалідністю ще складніше пристосуватись до суспільства. Навіть коли перехожі починають дивитись, пальцем показувати, ну, вони ще не можуть з цим змиритись, їм важко. Можливо, їм більше потрібна якась психологічна допомога».

Найчастіше респонденти згадують почуття вдячності, яке мають до військових з інвалідністю і намагання їм допомагати. У цивільних з інвалідністю не має конкурентного відношення до військових, як і до ресурсу допомоги, який сьогодні йде військовим. Навпаки, цивільні люди з інвалідністю радо готові допомагати в адаптації до нового способу життя військовим з інвалідністю. Що цікаво, є й зворотні пропозиції. Діалог між цими двома умовними групами людей з інвалідністю існує і є взаємно корисним.

«Я і звичайних людей навчаю, але для військових хочеться більше чогось докласти, щоб вони продовжували повноцінно жити. Навчити ходити з тростиною, або користуватись телефоном. Так само їх родичі не знають як правильно себе вести. Забороняють самотійно їсти, прибирати, виходити на вулицю. Цього не можна робити, тому що людина, навіть втративши зір, пам'ятає, що вона робила і може продовжувати повноцінно це робити».

«Звичайно, що зараз більше уваги приділяється ветеранам з інвалідністю, тому що зараз війна, а на таких людей, які з народження отримали інвалідність, поки ще менше звертають увагу. Тому я би хотів, щоб вони не боялися звертатися до ветеранів з інвалідністю за допомогою – так, як ми колись зверталися до них за допомогою».

Щодо прихованої, або невидимої інвалідності всі респонденти визнають, що вона сприймається суспільством з підозрою, та часто стає приводом неетичної поведінки людей стосовно людини з інвалідністю.

Люди з інвалідністю визнають, що ментальна інвалідність залишається найбільш упослідженим типом інвалідності серед інших, і досі суспільство не дуже навчилося її толерувати. Людей лякають прояви неврологічної симптоматики. Причиною такого ставлення респонденти вважають брак інформації про окремі типи інвалідності.

«До ментальних ставляться ще більше з обереженням, мабуть, бояться щось не те сказати, щось не те зробити. І мабуть ще самих людей бояться. Просто люди не знають як себе з ними правильно вести».

«Я обратил внимание, что если у человека с инвалидностью есть какие-то особенности, например, у человека с ДЦП есть тремор, какие-то движения, это очень негативно воспринимается обществом. Если ты просто какой-нибудь ампутант или как я, к примеру, это нормально. Людей шокирует что-то необычное. Например, человека с обычной инвалидностью, просто сидячего, они уже готовы воспринимать, но если что-то такое необычное – слюна может течь у людей с ДЦП, какие-то движения – это ещё негативно воспринимается».

Виключення становлять люди з синдромом Дауна, суспільство вже знає їх як людей, що не є агресивними за поведінкою і ставиться до них тепліше.

«Я знаю про «сонячних дітей», тому що в мене є родичі, в них «сонячна дитина». Я коли перший раз побачив, це ще було до війни, мені на душі було не важко, а я відчув співчуття. Співчуття таке, що є родина, у неї народилася дитина «сонячна».

Головними сферами дискримінації для людей з інвалідністю залишаються архітектурна доступність та працевлаштування.

Більшість респондентів згадують відсутність пандусів, сенсорної тротуарної плитки, озвучених світлофорів, банкоматів, що можуть обслуговувати незрячу людину, тощо. Неможливість користатися послугами магазинів, нестачу помічників людям з інвалідністю.

Респонденти впевнені, що такі проблеми можна вирішувати залучаючи самих людей з інвалідністю в якості консультантів з послуг, які їм потрібні.

«Не багато речей треба, щоб простір став більш доступним. Якщо не знаєте як – запитайте у тих людей, хто розбирається. Я думаю, не проблема знайти людину, яка знає як правильно класти тактильну плитку, або, наприклад таблички шрифтом Брайля, великі такі, щоб їх торкнутись, треба долонями торкнутись, він має бути стандартним, щоб людина прочитала, він має бути маленьким, а не величезним».

« В нас місті якось сенсорну плитку просто навколо дерева поклали бо думали, що то така декоративна плитка для краси, потім переробляли».

«Я можу в будь-який магазин зайти, тому що є певна схема за якою вони мають обслужити, але деякі магазини відмовляються це робити. Наприклад, колись я прийшла в Ашан і взагалі коли незряча людина приходить в магазин, вона має до адміністратора або на касу звернутись, вони вже знаходять консультанта і ми ходимо разом робимо покупки. Але то день всі були зайняті і послугу я не отримала».

Працевлаштування та офіційна робота залишаються сферою, де дискримінація продовжує тривати. Ситуація трохи виправилась з просуванням інтернету і дистанційної роботи, коли роботодавець навіть не завжди знає, чи є у працівника інвалідність. Певна кількість респондентів працює саме дистанційно. Проте більшість мала в досвіді безпідставні відмови, коли компетенція працівника та його можливість виконувати роботу навіть не розглядалася, а причиною відмови ставала видима інвалідність.

«Наприклад, я прийшла на вакансію, жіночка побачила, що я з тростиною і вона одразу сказала, що вакансія зайнята. Тобто вони не дивляться ні на освіту, ні на знання. Бачать тростину і відмовляють».

«Мне было тяжело найти работу. В своё время я через центр занятости искал и не нашёл, пока не развили социальные сети, где совсем не обращают внимание на твою инвалидность. Там главное – твои знания, твой опыт. Да, в области работы с этим тяжело, вы правы».

«Физически здоровому человеку проще найти работу, у него возможностей больше, а возможности у человека с инвалидностью резко сужаются. Если ты не какой-то особенный, то, конечно, проблемно с работой, честно скажу. Например, вопрос

недоступності банкоматів. В супермаркетах тож постійно об'ясняєш, що надо товар ниже ложить, потому что если он высоко, то его тяжело достать».

Запобіжником пошуку офіційної роботи також можуть стати соціальні виплати. Людина з інвалідністю немає довіри до тривалого працевлаштування, будь-якої миті вона боїться бути позбавленою роботи, в той час як виплати від держави є постійними грошима, тож ризикувати ними офіційно працевлаштовуючись мало хто хоче.

«Офіційно працевлаштуватись дуже важко. У мене, наприклад, є підробіток на фрілансі. А офіційно, мабуть, може якби хотіла б якісь податки офіційно сплачувати, але не знаю про таку можливість. Ще, наприклад, у мене є пільга по втраті годувальника. Раніше говорили, що якщо працевлаштуєшся офіційно, її у тебе відберуть. Тому я теж не могла офіційно працевлаштуватись. Робота то є, то нема, а пільга постійно».

Військові, що нещодавно отримали травми, ще доволі погано орієнтуються в тому, як виглядають їх подальші можливості, у відповідях вони воліють говорити що не можуть тепер виконувати роботу, яку робили до інвалідності. Це виглядає для них як прояв дискримінації

«Якщо працювати охоронником, там стояти треба 8-10 годин. Це так саме: я вже не вистою. Це я вже теж не зможу робити».

Всі респонденти вважають правильною політику держави щодо підприємств в обов'язковому порядку залучати людей з інвалідністю на роботу.

Щодо підприємницької ініціативи, то більшість респондентів вказує, що причиною, яка спонукає, або не спонукає їх вести підприємницьку діяльність є особистий хист до бізнесу, а не інвалідність. Ті, в кого він є, розповідають, що іноді інші люди ідуть їм на зустріч, допомагають на ранніх етапах бізнесу, розуміючи, як важливо для людини з інвалідністю бути самодостатньою.

«У мене був сам тягач, без напівпричепи. Це був дуже старий тягач, тому я цілий рік його ремонтував. Так як я публічна особа, в себе на сторінці я виклав пост, афішував це. І тут люди бачать мою роботу, що я йду до мрії, – шлях є у самурая, а у людини мрії. Знайшовся підприємець, каже: «Ось, в мене є напівпричіп, можеш його брати. Потім, коли заробиш гроші, віддаси цей напівпричіп». Тобто він мені дав і сказав, що потім віддаси. Знаєте, якщо ти йдеш до своїй мрії, то люди побачать і люди допоможуть».

Більшість опитаних респондентів військових й надалі, після підтвердження інвалідності планують працювати в лавах армії, на спеціальності, які не потребують фізичного здоров'я. За роки служби армійська система стала їм більш зрозумілою та комфортною, ніж світ цивільного життя, для багатьох це ще й простір, де вони не відчують себе стигматизованими та «іншими».

«Буду служити, інших навіть немає думок. Я з 2021 року на службі. Контрактник. Якщо пішов на службу, я далі залишаюся на службі. тільки вже обмежено придатним. Не зможу стройову підготовку виконувати. Знайдеться якась легша просто посада – на складі на якомусь там сидіти, може інструктором якимось, навчати

[військовослужбовців]. У військовій частині сказали, що можна вертатися, що посаду найдуть».

Дозвілля людей з інвалідністю залежить як від їх життєвої позиції, так і від існуючих можливостей мобільності. Саме пересування від оселі до місць проведення дозвілля стає принциповим моментом. Декого з опитаних респондентів рятують організовані форми дозвілля в компанії людей зі схожими типами інвалідності.

«Мероприятіє где-то, надо доехать, сама я не смогу доехать. Поэтому мне либо надо привлечь своих родных, у меня две дочери, одна живет в Киеве, другая живет тут в Кривом Роге, но у нее своя жизнь, она же не может по щелчку прибежать ко мне и вести меня для того, чтоб я поспілкувалась».

Доволі часто проведення дозвілля для людей з інвалідністю є певним маніфестом їх права на повноцінне життя, про що вони також розповідають в інтерв'ю. Ходячи в кафе або в театр, найбільш активні з них тестують наявність в таких місцях можливостей для людей з інвалідністю та допомагають суспільству усвідомити потребу в них.

«Ми навіть якийсь час ходили компанією незрячих, відвідували кафе, це ще до ковіду, до війни. Спеціально приходили великою компанією, кликали адміністратора, щоб нам допомогли зробити замовлення. Показували, що ми теж активно живемо. Я знала, що якщо мені відмовлять, я знала як пояснити, допомогти, а якщо ні – я знала свої права. Тому що я знаю, що після мене прийшла незряча людина, яка не зможе відстояти свої права».

«Ми працюємо над тим, щоб були люди привітні, охайні люди з інвалідністю. Щоб зламати стереотип тим, що вони теж є з освітою, можуть працювати, відпочивають. Їздять в гори, в басейни, стараються, щоб це була інтеграція. щоб не групувалися тільки в малих колах люди з інвалідністю, беремо волонтерів здорових, зрячих. Стараємось відвідувати все, театри, музеї. Суспільство у нас відкрите і загалом люди теж».

Для військових ветеранів з інвалідністю рятівним дозвіллям часто стає спорт, який повертає відчуття сили і керованості власного тіла.

«Спорт може стати початком чогось нового. Тобто не треба бути параолімпійцем, можна прийти просто трохи позайматися. Я спробував себе дуже багато в чому, починаючи з 2017 року: в плаванні, в штовханні ядра, в настільному тенісі, в тренажерах, в стрільбі з лука, в бігу на 100 метрів, але взяв золото зі стрільби з лука, бронзу зі стрільби з лука і бронзу зі штовхання ядра. Я зараз вже спортсмен, я себе афішую як спортсмена, тому так само й інших запрошую до спорту».

Респонденти визнають, що ситуація з реабілітацією в країні складна. Цивільні люди з інвалідністю розповідають про те, що часто реабілітаційні кабінети розташовані на 2-3 поверхах лікарень, в яких нема можливості піднятися людині на кріслі колісному. Також можливостей реабілітації вкрай мало в маленьких містах, ще менше інформації про можливості такої реабілітації, лікарі не є джерелом інформації тож лунали ідеї про створення цифрових платформ, які б допомогли людям з інвалідністю орієнтуватися в можливостях реабілітації за потрібним профілем.

«Реабилитация отсутствует. Какие-то старые тренажёры в поликлинике, которые ровесники моего деда, наверное. Нет у нас в городе такого, к сожалению. Может, в других крупных городах есть, может, в Одессе что-то есть, я не в курсе, а у нас проблема с этим. В маленьких городах это очень большая проблема пока».

Ще важчою є проблема реабілітації військових, що отримали важкі травми, мають ампутації. Такої реабілітації в країні вкрай не вистачає, вона дорога і на сьогодні більшій частині військових з інвалідністю не доступна.

«Немає можливості. Ніхто у лікарні ніде не пропонує реабілітацію. Я шукав у Києві реабілітацію, там за місяць 40-50 тисяч. Немає навіть такої реабілітації. А безкоштовної нема тим паче».

Також респонденти зазначають, що людям з інвалідністю потрібна не тільки медична та фізична реабілітація, але й реабілітація побутова, яка дозволяє людині, чие життя ускладнене інвалідністю, самій налагодити повсякденне життя та попіклуватися про себе.

«Ну, їм потрібна як реабілітація не тільки медична. Людям з інвалідністю потрібна реабілітація побутова, вони навчатись мають вдома все робити, орієнтуватись у просторі, взагалі бути самостійними».

Досвід відвідування психолога має невелика частина опитуваних респондентів. Більшість з них каже про потребу психологічної допомоги для військових з інвалідністю, проте власну необхідність в спілкуванні з психологом не декларують.

Головна потреба людей з інвалідністю бути видимими, прийнятими та нормалізованими суспільством. У той чи інший спосіб про це кажуть усі учасники дослідження. При цьому з незначним виключенням люди з інвалідністю хочуть бути суб'єктами змін в цьому напрямку. Вони готові комунікувати свої проблеми, залучатися в покращення публічного простору, роблячи його доступним та справедливим. Вони прагнуть, щоб суспільство змінювало свою думку стосовно людей з інвалідністю і вони бачать в цьому процесі і частину своєї відповідальності.

«Ось, наприклад, ті ж театри, я ніколи не бачила, щоб були актори на візках, з інвалідністю непомітно мабуть є, а з помітною - не бачила таких людей у театрах, саме акторів. Але важливо, щоб люди більше могли розкривати свій потенціал, щоб їх теж приймали».

«Должна быть коммуникация специалистов с людьми с инвалидностью. Я нашему мэру всегда говорю: «Приглашайте меня, и я вам объясню, как пандусы делать, потому что вы сначала сделаете, я потом напишу гадостную статью и заявление, и они переделывают. А нельзя сразу нормально сделать, не тратя лишние деньги? Вы же всё равно гадость сделаете. Есть же ДБН, но вы в них никогда не смотрите. Или угол не тот, или что-то ещё».

«Проводити якісь заходи. Людям з інвалідністю самим бути активними. Не боятись».

Вони кажуть про не залученість, або малу залученість інвалідів у вирішення загально суспільних проблем і вважають це недоліком, у час швидкого зростання популярності

персональних брендів, відчують брак публічних людей з інвалідністю, які б комунікували свою інвалідність різним соціальним групам.

«Включати в активне соціальне життя людей з інвалідністю варто, бо їх є багато, вони великі генератори ідей, можуть багато чого організувати і провести, серйозні і відповідальні люди. Залучати, просто більше інформувати адресно, що будуть проводитись такі заходи, щоб люди бачили, розуміли, що є у нас такі люди».

«Дуже мало людей з інвалідністю, які публічні. Один з них, я забув, як звати, розробив програму доступну, мобільний додаток. Він публічна особа. Він цивільний, просто нещасний випадок з ним трапився. Але він не здався і почав таку активну діяльність – розробив безкоштовний мобільний додаток, де люди з інвалідністю пишуть зауваження або пропозиції. Наприклад, туалету немає громадського, є місця недоступні людям з інвалідністю або вказують, де є пандус для локації, або щось треба змінити, переобладнати».

3. СТЕРЕОТИПИ СПРИЙНЯТТЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ОЧИМА ЛЮДЕЙ ЩО НЕ МАЮТЬ ІНВАЛІДНОСТІ

Аналізувалося, наскільки респонденти погоджуються з наступними твердженнями:

1. Деяким людям незручно спілкуватися з людьми з інвалідністю, тому що вони не знають, як до них ставитися і чим допомогти. Чому погоджуєтесь/ не погоджуєтесь?

Більшість респондентів погоджуються з цим твердженням. Вони знову нагадають, що дуже складно зрозуміти який саме прояв почуттів буде сприйнятий людиною з інвалідністю адекватно. В який момент звернення до людини не образить її, яка допомога є доцільною і як про неї питати.

Ті ж, хто не погоджуються з цим твердженням посилаються на те, що всі люди різні, і складнощі в спілкуванні завжди індивідуальна історія. Вони визнають людей з інвалідністю такими ж учасниками суспільного процесу і не вважають що ті потребують особливого типу спілкування.

2. Люди з інвалідністю певною мірою покарані за свої вчинки. Чому погоджуєтесь/ не погоджуєтесь?

Від початку респонденти не погоджуються з цим твердженням, вони не вірять в карму, молодші, пов'язують цей погляд на покарання з релігійними установками та стереотипами, які вважають застарілими.

Проте заглибившись в питання частина респондентів визнає, що є люди, інвалідність яких є наслідком способу життя, який вони вели (наркоманія), або ж шкідливих вчинків (водіння в стані сп'яніння), або не дотримання правил безпеки на виробництві. В такому випадку, за думкою респондентів людину можна певною мірою вважати винною в своєму стані.

На питання модератора, чи зміниться від цієї інформації ставлення до людини з інвалідністю, частина сказала, що можливо це якось змінить їх ставлення, інші ж розуміють, що поза причиною настання інвалідності людина все одно потребує уваги та допомоги.

3. Люди з інвалідністю є жертвами трагедій, і потребують співчуття та благодійної допомоги. Чому погоджуєтесь/ не погоджуєтесь?

Люди з інвалідністю за думкою респондентів без сумніву потребують співчуття та благодійної допомоги

«Тому що вони, на відміну від людей нормальних, не можуть себе забезпечити ліками достатній кількості і взагалі забезпечити собі нормальне життя. Тому люди, які це можуть зробити, повинні із співчуття йти на якісь розходи, щоб допомогти більш незахищеним людям, щоб хоч якось покращити їхнє життя».

Проте твердження щодо трагедії, респонденти вважають спірним, враховуючи різні типи інвалідності і різні історії їх набуття. Проте, якщо сама людина вважає свій стан трагедією, вони згодні розділити це бачення.

«У мене мама і бабуся діабетики. Сказати, що вони вважають, що це трагедія в їх житті і так далі, я не можу так стверджувати. Це просто їхній звичний для них спосіб життя. Просто трошечки інший, просто носити з собою там глюкозу і так далі. Тобто, це не завжди трагедія для цих людей».

4. *Причина проблем людей з інвалідністю – це скоріше відсутність необхідної соціальної інфраструктури, а не саме їхнє захворювання. Чому погоджуєтесь/ не погоджуєтесь?*

Щодо цього питання респонденти мають доволі різні відповіді. Вони підкреслюють що інвалідність може бути різною і у випадку фізичної інвалідності на перший план може вийти питання соціальної інфраструктури, а у випадку людей з ментальною інвалідністю головною проблемою все ж буде саме захворювання.

«В деяких випадках так, в деяких випадках ні. Є люди просто з обмеженнями фізичними, а є важка розумова відсталість. Я думаю, ви знаєте, що це таке. І там, як ти не намагаєшся включити, ти все одно не включиш. Бо там деякі певні обставини. Тому дуже важко відповісти на це запитання».

Респонденти також повертаються до питання, що для більшості людей з інвалідністю не вистачає можливостей пересуватися та архітектурної доступності об'єкті публічного простору.

«Без необхідної інфраструктури, людина буде тоді сидіти в своїй хаті, замкнена, і вона зламається швидше. А соціальна інфраструктура включає її у світ нормальних людей, ну, і психічно вона вирівнюється, забуває про свої негаразди, відчуває себе рівною і, ну, стає повноцінним членом суспільства».

Важливим моментом соціалізації людей з інвалідністю респонденти називають відсутність спільнот людей, поєднаних схожими проблемами. Декілька респондентів поділяло думку, що людині з інвалідністю певного типу, мабуть було б комфортніше товаришувати та проводити час у компанії людей що схожі на них і можливо про це має піклуватися держава.

4. ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

4.1 Virішення проблем людей з інвалідністю в розумінні людей, що інвалідності не мають.

Аналізувалися відповіді респондентів на наступні питання:

1. *Хто, в першу чергу відповідальний за вирішення проблем людей з інвалідністю: влада, громадські організації, родичі або самі люди з інвалідністю. Чому?*
2. *З якими проблемами найчастіше стикаються люди з інвалідністю при працевлаштуванні?*
3. *Як Ви думаєте, чи готові більшість людей працювати в колективі з людиною, яка має видиму інвалідність?*
4. *А Ви особисто?*
5. *Що б Ви запропонували для вирішення проблеми працевлаштування людей з інвалідністю?*

Всі без виключення респонденти вважають, що відповідальним з вирішення проблем людей з інвалідністю є держава, для цього в неї є ресурси . В свою чергу громадські організації та родичі людини з інвалідністю мають постійно тримати проблему цих людей в фокусі уваги влади та держави.

«Мені здається, що держава, бо вона надає такі самі виплати якісь. Чи можливо якби держава певні проекти писала для людей з інвалідністю, то було б набагато краще»

« Я считаю, что средства массовой информации периодически должны освещать это, как не забывать об инвалидах, потому что власть не все может помнить. А периодическое напоминать не будет лишним никогда».

«Це мають бути державні установи саме, тому що це їхня відповідальність. Проте громадські організації і родичі, я думаю, що, на жаль, мають інколи нагадувати про те, що в державі є такий обов'язок».

Складнощі працевлаштування людей з інвалідністю респонденти пояснюють як упередженість роботодавців та відділів кадрів, так і загальною не пристосованістю робочої середовища для того, щоб людина з інвалідністю почувалася комфортно на робочому місці. Наприклад є ідея, що малим бізнесам складніше забезпечити робоче місце для людини з інвалідністю, оскільки ці додаткові видатки для них чутливі.

«Сумніви в тому, що людина здатна виконувати цю роботу, якщо вона безпосередньо пов'язана з її обмеженими можливостями. Або може бути прості упередження. Часто відділи кадрів вважають що краще взяти здорового людину і не робити собі складнощів».

«Багато маленьких бізнесів, не можуть забезпечити потрібне робоче місце, робочий туалет і все інше. Великий бізнес такий як Макдональдс мережа, в них це все передбачене все для інвалідів. Це не ЧП на три людини, які подумують, а треба ж

йому зробити окремий туалет. Якщо маленький бізнес не може забезпечити йому умови праці, то звісно, він не може його взяти на роботу».

Респонденти не бачать проблеми в тому, щоб працювати з людиною з інвалідністю і наводять приклади, коли такий досвід в них є. Людина з інвалідністю має бути такою ж як усі «людиною серед людей». Вони також впевнені що більшість суспільства не вбачає в цьому проблеми. Проте, коли заходить мова про людей з ментальною інвалідністю, ці очікування корегуються у більш обережні. Люди з ментальною інвалідністю продовжують бути стигматизованими в українському суспільстві.

«Абсолютно нормально реагую на людину з інвалідністю, в нас хлопець з травмою працює, ну це така сама, ну взагалі таке відчуття, що це здорова нормальна людина, ну от я це все бачу так. Тобто, я не бачу взагалі різниці, ну ходить трошечки не так, ну це просто така особливість і все».

Можливою пересторогою в працевлаштуванні людей з інвалідністю та співпраці з ними респонденти назвали справедливий розподіл праці. З їхньої точки зору, конфлікт може виникати, якщо інші робітники вважають, що виконують частину роботи людини з інвалідністю.

«Якщо на інших не буде лягати робота тої людини. Якщо ж на них буде лягати відповідальність за цих людей та їх роботу, вони звісно будуть на таку людину дивитися косо».

Крім того, що проблемами працевлаштування людей з інвалідністю має опікуватися держава, респонденти зауважують що важливо мати чітке уявлення про кваліфікацію людини. Фізичні особливості людини, що має інвалідність, на думку респондентів не впливають на її можливість роботи складну інтелектуальну роботу і не мають бути перешкодою в більшості існуючих сьогодні професій.

«Я ціле життя працював, наприклад бухгалтером і попав в ДТП. Мені перебило ноги і я на візку. Але заходячи в супермаркет, я бачу, що справи там йдуть, взагалі, ну шкереберть. І я би розібрався, сидючи на цьому візку, краще ніж той який ходить на двох ногах, і розібрався би в усьому. Розумієте, тут в першу чергу треба кваліфікацію ставити. Людина з обмеженими можливостями не завжди тупіша, ніж та, яка з усіма можливостями. Вона може бути розумніша і не на один, а на навіть декілька порядків. Має бути конкурс, наприклад серед трьох конкурсантів одна людина, яка має каліцтво».

Також багато респондентів розглядають механізм кнута та пряника, який держава може впроваджувати щодо бізнесів, які мають працевлаштовувати інвалідів. В якості кнута вони пропонують посилити вимогу працевлаштовувати людей з інвалідністю та посилювати контроль над квотами таких людей на підприємствах. В якості пряника всі згадують податкові пільги, які надає держава за працевлаштування людей з інвалідністю.

«Я думаю, що держава має забезпечити підтримку тому бізнесу, який хоче дати роботу цим людям, але не може підтягнути робочі місця. Я думаю, що це десь є. Якщо треба підтягнути туалет або ще щось, то якусь суму грошей може бути, я думаю, що повинні компенсувати. Найбільше всього інваліди можуть працювати

неповний робочий день, яка б кваліфікація не була, у них мабуть якийсь скорочений день. Це все треба чимось компенсувати, скоріше за все, якщо інвалід хоче працювати, держава повинна це трохи покрити, хоча б перший час».

4.2 Вирішення проблем людей з інвалідністю в розумінні людей, що мають інвалідність.

Аналізувалися відповіді респондентів на наступні питання:

1. *Хто, в першу чергу відповідальний за вирішення проблем людей з інвалідністю: влада, громадські організації, родичі або самі люди з інвалідністю. Чому?*

2. *Як Ви оцінюєте свої власні можливості впливати на вирішення проблем з якими ви стикаєтесь? Що самостійно можете вирішити / вирішуєте, а що ні?*

3. *Чи потребуєте Ви допомоги, не пов'язаної із грошовими виплатами або лікуванням?*

Якщо не озвучать конкретні приклади, то пройтися по видам: Психологічна, правова, реабілітаційна, допомога у працевлаштуванні, освітня, допомога із житлом, соціальна підтримка.

4. *А що все таки більш пріоритетно для вас - гроші (виплати від держави) чи соціальні послуги (психологічна, правова, тощо)*

Щодо відповідальності за вирішення проблем людей з інвалідністю також простежується тенденція відповідей в залежності від життєвої позиції респондента.

Більш пасивні респонденти старшого віку вказують на те, що головну відповідальність несе влада, бо самі інваліди не можуть боротися за свої права. В цій групі спроби боротися сприймаються як одразу приречені на неуспіх, а перешкоди виглядають надто складними. Такі люди частіше говорять про допомогу, якої їм бракує, вказуючи як на допомогу супроводу так і матеріально-фінансову допомогу. Такі респонденти частіше вказують грошову допомогу як пріоритетну.

«Только власть. Только власть. Не могут люди сами, тем более инвалиды, они не пробьют эту стену, нет. Только власть, в нашем государстве, только власть».

«Я вважаю, що перш за все – влада. Потім громадські організації».

«Наверно, деньги. Почему? Потому что если мне, например, нужна будет психологическая помощь, я скажу мужу, он позвонит, запишет меня к психологу и мы пойдем, а так деньги».

Проактивні респонденти навпаки, відмічаючи важливу роль влади у відповідальності за вирішення проблем людей з інвалідністю, частіше, на перше місце ставлять самих себе, слідуючи принципу – «Для людини з інвалідністю нічого без участі самої людини з інвалідністю». Такі люди мають успішний досвід вирішення своїм проблем, коли саме вони займали проактивну позицію, доносили свої потреби до влади та до суспільства. Респонденти підкреслюють, що без їх активної допомоги і влада, і громадські організації не зможуть бути ефективними в допомозі, вирішувати її пріоритетність, якість та напрямок. В цій групі люди частіше цікавляться допомогою в лобювання

своїх питань іншими членами суспільства, правовою допомогою, часом психологічною, і, меншою мірою, допомогою фінансовою.

«Я думаю, краще соціальна допомога, чим гроші. Від інвалідності не відкупишся грошима, тому краще в цьому напрямку рухатися».

Найважливішим завданням такі респонденти вважають необхідність активізувати, заохотити саму людину з інвалідністю виходити у публічний простір, боротися за свої права. Цього можна досягати навчанням, наявністю успішних рольових моделей (відомі люди з інвалідністю), масовою культурою, яка нормалізує образ такої людини. Респонденти вірять, що соціальна середа реагує саме на запит, а якщо запит від людини з інвалідністю не сформований, складно досягати успіху.

«Сам человек. Если он сам не захочет, ему никто не поможет. Человек должен захотеть выйти из своей норки и коммуницироваться. Но он должен понимать, что, выходя из своей норки, его будут там ждать и помогут. Но должны быть созданы условия для выхода его из норки».

«Коли ми звертались, щоб потрапити на концерт, для нас почали робити спеціальні майданчики, для людей з інвалідністю. Це до війни. Коли ми ходили по місту та знімали де доступні та недоступні місця, деякі заклади пізніше встановили пандуси. Вони казали, що до них раніше люди на візках не приходили, і вони не знали, що це потрібно. Театр Маяковського теж недавно встановив пандус бо до них частіше почали приходити люди на візках».

«У нас в Черкасах, слава богу, встановлюються зараз плитки для людей сліпих – знаєте, такі плитки, що по ним паличкою проводиш і орієнтуєшся по ним – звукові сигнали для світлофорів. Все робиться, але міську раду треба все одно підштовхувати. Знаєте як кажуть? Нічого не зробити для людини з інвалідністю без людини з інвалідністю».

«Я думаю, це має бути в комплексі. Влада не все може вирішити, вони інколи не розуміють, що треба виправити. Люди з інвалідністю мають проявляти свою активність, громадські діячі можуть пояснити владі, такою ланкою. Ті самі родичі, якщо у них діти з інвалідністю».

Дуже важливою соціальною навичкою для людей з інвалідністю самі респонденти вважають уміння просити про допомогу. Яке є нормальною частиною соціальних відносин і не принижує нікого з учасників спілкування. Саме ця компетенція дається людям з інвалідністю доволі складно.

«Даже в магазине, если я не могу что-то достать, я прошу помощи. Я научился просить. Кстати, это очень важно. Это не страшно, за это не убивают. Многие боятся просить, думают, что если лишний раз попросишь, какая-то проблема будет. Надо просить, потому что, к сожалению, мир так устроен, что без этого не обойдешься».

Власна проактивна позиція для людей з інвалідністю за відповідями респондентів стає важливою психологічною опорою та частиною ідентичності сильної дієвої особистості. Неодноразово респонденти озвучували думку, що їх піклування виходить за межі їх особистого досвіду життя, їм важливо піклуватися про інших людей, які потрапляють в ситуації, коли їм потрібні допомога. Військові з інвалідністю говорять про допомогу

цивільним інвалідністю, цивільні з інвалідністю готові допомагати в адаптації військовим з інвалідністю. Респонденти з інвалідністю свідомі того, що зміна середовища є колективно корисним надбанням адже доступним простором користуються також і люди без інвалідності, поставлені в різні життєві умови, як то батьки з візочками, тимчасово травмовані, літні люди.

«Думаю, у меня получится. За четыре года моей деятельности получилось многое. Даст бог, всё хорошо будет, буду и дальше действовать в нашем городе, своим примером показывая, чего можно достичь. У меня тяжёлая форма инвалидности – пальцы не работают, нуждаюсь в дополнительной помощи, но я вернулся к полноценной жизни. Я вообще себя не считаю инвалидом, от слова «совсем». Думаю помогать другим и надеюсь когда-нибудь увидеть город для всех, для любых слоёв.

Доступная среда – это же не только для людей с инвалидностью. Есть ещё пожилые люди, временно травмированные. Я почему начал этой деятельностью заниматься, когда у меня семья появилась, у меня жена начала приходить и жаловаться – туда не попадёшь на коляске детской, туда не попадёшь, и тогда я подумал: «Ну да, надо что-то делать».

ВИСНОВКИ

Загальний аналіз відповідей респондентів (людей з інвалідністю та людей, які не мають інвалідності, ветеранів війни та цивільних громадян) дозволяє зробити певні висновки щодо сприйняття людей з інвалідністю в українському суспільстві:

1. Люди молодшої вікової групи (20-40 років), мають порівняно менше стереотипів щодо сприйняття людей з інвалідністю, вони ближчі до таких людей, легше вступають з ними у спілкування, частіше говорять про потребу в додатковій інформації щодо того, як коректно поводити себе у спілкуванні з людиною з інвалідністю. Вони також більш оптимістично оцінюють загальне ставлення українського суспільства до людей з інвалідністю, констатують прогрес у цьому ставленні і частіше бачать себе активним суб'єктом змін такого ставлення.

Люди старшої вікової групи (40-50+) мають порівняно більше стереотипів сприйняття людини з інвалідністю, визнають, що їх досвід певним чином опосередкований стратегією ізоляції людей з інвалідністю, яка існувала за радянських часів, вони частіше оцінюють суспільство як не дружнє до людей з інвалідністю та головним суб'єктом, відповідальним за покращення відношення суспільства до людей з інвалідністю вважають державу.

2. Для респондентів без інвалідності контакт та щоденна співпраця з людьми з інвалідністю є цілком прийнятними. Вони готові підтримувати з ними спілкування і, спокійно ставляться до дружби своїх дітей з дітьми з інвалідністю та вважають це корисним життєвим досвідом що розвиває емпатію дітей і допомагає дитині з інвалідністю краще соціалізуватися.

Більшість з них інтуїтивно розуміє, що прояв жалості стосовно людини з інвалідністю є образливим і намагаються, навіть якщо відчувають жалість, не проявляти її. З іншого боку, палітра почуттів респондентів доволі збіднена, тому часто вони стоять перед незрозумілою ситуацією, а як саме емпатично продемонструвати своє ставлення до людини з інвалідністю. Часто їх вибором в такій ситуації може стати холод і дистанціювання, щоб людина з інвалідністю не думала, що на неї звертають надто багато уваги і не засмутилася.

Почуття захоплення людьми з інвалідністю та поваги до них викликають ситуації, коли люди з інвалідністю демонструють надзусилля в подоланні своєї інвалідності, «стараються подолати свою інвалідність», або ж у ситуаціях, коли люди з інвалідністю займаються суспільно корисною справою - волонтерять, в'яжуть сітки, тощо.

Проте, весь цей комплекс почуттів та настанов більшою мірою стосується людей з фізичною інвалідністю.

3. Люди з ментальною інвалідністю продовжують залишатися найбільш упослідженою групою. Найчастіше респонденти бачать їх як непередбачуваних, загрозливих, незрозумілих та агресивних. У виборі спілкуватися чи дистанціюватися від такої людини, респонденти частіше оберуть дистанціюватися. Це, деякою мірою, хоча і з виключеннями, стосується контакту власних дітей з дітьми з ментальною інвалідністю. Тих, хто підтримає та заохотить такий контакт - одиниці.

Трохи більше позитивного досвіду у респондентів з людьми з синдромом Дауна, вони вже знають цих людей як добрих, не агресивних, та тих, що все частіше є суб'єктами повсякденного суспільного життя.

Неврологічні прояви ментальних, або навіть фізичних хворіб викликають подив і опасіння.

В парі мати (батько) – дитина з інвалідністю, прослідковується тенденція співчувати, жаліти поважати та помічати саме матір (батька), як так звану «нормальну людину», яка прийняла на себе відповідальність за таку дитину. Сама дитина, її почуття, рідко стають суб'єктом уваги та клопоту респондентів у розмові.

Респонденти з розумінням ставляться до ситуацій, коли люди з ментальною інвалідністю не можуть працевлаштуватися і часто аргументують такі ситуації на користь роботодавця.

Самі респонденти визнають, що змін у ставленні до людей з ментальною інвалідністю можна досягнути через інформування про різні металні хвороби, особливості їх прояву, через емпатичне розуміння, що саме зараз відбувається з людиною з ментальною хворобою і яка допомога полегшить її стан та не спричинить викиду агресії.

4. Виразно відмінним у респондентів без інвалідності є сприйняття військових з інвалідністю. До них переважає почуття вдячності, поваги, уваги, захоплення, співчуття. Респонденти бачать військових з інвалідністю як тих, хто приніс своє здоров'я та нормальне життя у жертву заради інших членів суспільства, а отже почувують себе в боргу перед ними.

Респонденти розуміють, що у спілкуванні з військовими демонструвати занадто сильне співчуття та жалість не є корисним і прийнятним. Вони відчувають інакший досвід людини, що пройшла війну, і очікують що вона має не тільки видимі фізичні травми та ушкодження, але й невидимі психологічні.

Страх того, що людина повертається з війни психологічно травмованою, потребує окремою реабілітації та повернення у світ цивільних, а до того вона непередбачувана - виказує доволі багато респондентів протягом усього інтерв'ю.

Цей комплекс почуттів та опасінь створює певні бар'єри у спілкуванні з військовими з інвалідністю і часто примушує деяких респондентів уникати такого спілкування, демонструвати певну «холодність». Запит на те, як коректно та етично спілкуватися з військовими з інвалідністю, як демонструвати свою вдячність, є актуальним.

Щодо військових з інвалідністю, більшість респондентів впевнена що їх доля складеться більш вдало, ніж доля людей з інвалідністю не військових. Навіть, якщо зараз вони можуть мати більше проблем, у кінцевому рахунку, вірять респонденти, військові залишаються найбільш активною та дієвою частиною суспільства. Вони здатні до самоорганізації та взаємодопомоги, тому в перспективі їм легше, ніж цивільним людям з інвалідністю відстоювати свої права, працевлаштуватися, боротися з дискримінацією. У їх випадку, за думкою респондентів має спрацювати формула «свій до свого по своє», а також загальна повага суспільства щодо їх подвигу.

5. Всі без виключення респонденти без інвалідності вважають, що відповідальною за вирішення проблем людей з інвалідністю є держава, для цього в неї є ресурси . В свою

чергу громадські організації та родичі людини з інвалідністю мають постійно тримати проблему цих людей в фокусі уваги влади та держави.

6. Людей з інвалідністю, що прийняли участь у дослідженні також можна розподілити на дві умовні групи: групу людей з активною життєвою позицією (частіше, але без тенденції, це більш молоді люди), і людей з пасивною життєвою позицією. «Активні» сприймають ставлення суспільства до людей з інвалідністю як більш позитивне, констатують його покращення, бачать себе ініціатором діалогу з суспільством, готові допомагати зрозуміти свої потреби та є людьми, готовими ці потреби доносити та відстоювати на різних рівнях суспільства та влади. Вважають це нормальним процесом взаємного діалогу між людьми з інвалідністю та суспільством назагал.

Люди з інвалідністю з пасивною життєвою позицією сприймають суспільство як холодне та несправедливе до людей з інвалідністю, вважають, що покращення цього відношення хоч і відбувається, але не так швидко, як бажано. Займають позицію уникання активного діалогу про свої потреби з суспільством, часто практикують стратегію ізоляції в рамках свого освоєного життєвого простору, не вірять в можливість самим змінювати соціальне середовище навколо себе та вважають, що більшою мірою за покращення їх положення в суспільстві відповідають держава та чинна влада.

7. Обидві категорії людей з інвалідністю констатують, що найчастіше відчують до себе жалість з боку людей без інвалідності, але також говорять що вже частіше з'являються люди, які проявляють до них повагу, або навіть мають відчуття захоплення тими зусиллями, які люди з інвалідністю демонструють, долаючи життєві перешкоди. Жалість в сприйнятті людей з інвалідністю є проявом почуття, що викликає образу. Від суспільства їм потрібна не жалість, а повага, відчуття рівності та дієва допомога.

Проблемним у спілкуванні всередині суспільства для людей з інвалідністю залишається прохання про допомогу. Частина респондентів вказує, що про допомогу їм просити важко, вони в такі моменти відчують себе знеціненими, або в центрі уваги, тому їм легше, коли допомога буде надана без додаткового прохання. Частина респондентів навпаки доволі чутливо ставляться до допомоги без їх прохання про це, вважають це небажаним вторгненням та зазначають, що про потрібну допомогу готові попросити.

Відсутність єдиного етичного розуміння, як просити про допомогу та як надавати допомогу - є актуальним запитом як для респондентів з інвалідністю, так і для респондентів без інвалідності.

8. Окремою категорією людей з інвалідністю є військові, що отримали інвалідність під час ведення бойових дій. У цих респондентів відмічається окрім загальних питань, що хвилюють людей з інвалідністю, актуальне питання подальшої інтеграції в цивільне життя. Помітна частина з них шукає працевлаштування в лавах армії, а інтеграцію в цивільне життя оцінюють як менш пріоритетну, та ту, що вимагає додаткового психічного ресурсу.

Перед військовими, що нещодавно отримали поранення першочерговим завданням стоїть реабілітація, можливості якої сьогодні вкрай недостатні. Їм складніше розмірковувати про соціальні бар'єри, або дискримінацію, оскільки ситуація інвалідизації тих з них, хто отримав травми від початку великої війни, все ще доволі свіжа. В деяких з них прийняття себе і свого тіла в новій якості знаходиться в процесі формування.

Вони не відчують помітної дискримінації, проте хочуть відчувати себе корисними та дієвими.

Військові респонденти найгірше з-поміж всіх реагують на прояви жалості, важливим для них є сприйняття їх як рівних і як людей, які мають право на гідне життя після поранення.

9. Відповіді респондентів дозволяють зробити висновок, що конкуренція за ресурси та увагу суспільства між цивільними людьми з інвалідністю та військовими людьми з інвалідністю відсутня. Обидві категорії респондентів готові надавати одне одному допомогу, розвиваючи доступні простори та борючись за свої права.

10. Щодо відповідальності за вирішення проблем людей з інвалідністю також простежується тенденція відповідей в залежності від життєвої позиції респондента.

Більш пасивні респонденти старшого віку вказують на те, що головну відповідальність несе влада, бо самі інваліди не можуть боротися за свої права. В цій групі спроби боротися сприймаються як одразу приречені на неуспіх, а перешкоди виглядають надто складними. Такі люди частіше говорять про допомогу, якої їм бракує, вказуючи як на допомогу супроводу так і матеріально-фінансову допомогу. Такі респонденти частіше вказують грошову допомогу як пріоритетну.

Проактивні респонденти, навпаки, відмічаючи важливу роль влади у відповідальності за вирішення проблем людей з інвалідністю, частіше, на перше місце ставлять самих себе, слідуючи принципу – «Для людини з інвалідністю нічого без участі самої людини з інвалідністю». Такі люди мають успішний досвід вирішення своїх проблем, коли саме вони займали проактивну позицію, доносили свої потреби до влади та до суспільства.

Респонденти підкреслюють, що без їх активної допомоги і влада, і громадські організації не зможуть бути ефективними в допомозі, оцінити її пріоритетність, якість та напрямок. В цій групі люди частіше цікавляться допомогою в лобюванні своїх питань іншими членами суспільства, правовою допомогою, часом психологічною, і, меншою мірою, допомогою фінансовою.

Найважливішим завданням такі респонденти вважають необхідність активізувати, заохотити саму людину з інвалідністю виходити у публічний простір, боротися за свої права.

Цього можна досягати навчанням, наявністю успішних рольових моделей (відомі люди з інвалідністю), масовою культурою, яка нормалізує образ такої людини. Респонденти вірять, що соціальне середовище реагує саме на запит, а якщо запит від людини з інвалідністю не сформований, складно досягати успіху в реалізації своїх прав та задоволенні потреб.

Соціологічна група «РЕЙТИНГ»

01001, м. Київ, вул. Еспланадна, 20, оф.301

+380 (95) 578-68-68

+380 (97) 578-68-68

<http://ratinggroup.ua/>

info@ratinggroup.ua

